

5000

В. КОРОЛІВ - СТАРИИ

Т. 602. 640

МИЛОСЕРДНИИ
САМАРЯНИИ

УКРАЇНЬСЬКА БІБЛІОТЕКА

Виходить щомісяця в об'ємі 8 аркушів друку.

Досі вийшли такі твори:

1. Гайдамаки т. 1. — вичерпане.
2. Гайдамаки т. 2. — вичерпане.
3. Страшна помста — вичерпане.
4. Максим Залізник т. 1. — вичерпане.
5. Максим Залізник т. 2. — вичерпане.
6. Опавас Тятива — вичерпане.
7. О. Турянський: Син землі т. 1.
8. О. Турянський: Син землі т. 2.
9. І. Гор.: Під прапори Хмельницького.
10. Г. Журба: Зорі світ заповідають, вич.
11. М. Голубець: Вчорашня легенда вич.
12. П. Свій: Степові оповідання.
13. Микола Шугай т. 1. — вичерпане.
14. Микола Шугай т. 2. — вичерпане.
15. В. Будановський: Гремить сичовий.
16. М. Голубець: Рік грози і надій.
17. А. Чайковський: За наживою.
18. І. Керницький: Святоївасильські вогні.
19. М. Голубець: Гей виділо село... вич.
20. О. Ю. Фелькович: Вибір творів.
21. Ю. Косач: Сонце в Чигирині вич.
22. Ж. Верн: Замок у Карнатах.
23. Ф. Кокорський: Людська влячність.
24. У. Самчук: Марія, вичерпане.
25. І. Садовий: Безіменні плугаторі т. 1.
26. І. Садовий: Безіменні плугаторі т. 2.
27. Гр. Косняк: Темна ніч.
28. Й. Т. Підляшеський: Пригоди Шума.
29. Усмішки впор. Є. Ю. Пелевський.
30. Гр. Смольський: Олекса Довбуш.
31. О. П. Білозерський: Напереходні т. 1.
32. О. П. Білозерський: Напереходні т. 2.
33. В. Ткачук: Сині пічки.
34. В. М. Михайл: Мара.
35. Катя Гриневичева: Шестигрелець.
36. І. Філіпчик: Дмитро Дельго.
37. В. Калана: Курінь смерті У.С.С.
38. О. Кобилянська: За ситуаціями.
39. Роман Леонтович: Звенислава.
40. Богдан Ніжачківський: Гулиця.
41. В. Боярчин: Кривавий Шлях.
42. Франц Кокорський: За землю.
43. Галицько-Волинський Літопис т. 1.
44. Галицько-Волинський Літопис т. 2.
45. Володимир Бірчак: Проти закону.
46. М. Михайлик: За стигмівку славу.
47. О. Ржепечка: Вічне подумка.
48. В. Грейжда Донський: Львів Липой.
49. П. Франко: Віт Стошило Тамасу.
50. І. Садовий: Танок смерті.
51. В. Євтимович: Військо йде.
52. З. Кудей: Гуцульська республіка т. I.
53. З. Кудей: Гуцульська республіка т. II.
54. В. Шурат: Історичні пісні.
55. А. Чайковський: Перед зригом.
56. Роман Леонтович: На прю!
57. Р. Д. Савчак: На розпутті.
58. Л. Мадейдз: Людина прикірпа.
59. Н. Іваница: Залзні роки.
60. С. Ордівський: Багрянний хрест.
61. В. Андрієвський: Три громади т. I.
62. В. Андрієвський: Три громади т. II.
63. В. Королів-Старий: Милосердний Самарянин.

ПЕРЕДПЛАТА в краю, ЧСР, Австрії й Угорщині: місячно 0.95 зл., кварталю 2.60 зл., піврічно 5 зл., річно 9.60 зл., в усіх інших краях піврічно 7 зл., річно згори 13 зл.

АДРЕСА:

УКРАЇНЬСЬКА БІБЛІОТЕКА

Львів, вул. Руська 18.

Чекове conto П.К.О. НАШ ПРАПОР ч. 306.277

з допискою „У. Б.“

Книжки ч. 10, 13, 14 і 21. відзначені літературними нагородами.

„УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕКА“

Ч. 63.

В. КОРОЛІВ-СТАРИЙ

МИЛОСЕРДНИЙ САМАРЯНИН

ОПОВІДАННЯ

З ПЕРЕДМОВОЮ

П. ІСАЄВА

Л Ъ В І В 1938

ВИДАВЕЦЬ ІВАН ТИКТОР

КВІТЕНЬ 1938

Друковано 5.000 примірників

I.602.640

Copyright by Editor
Printed in Poland

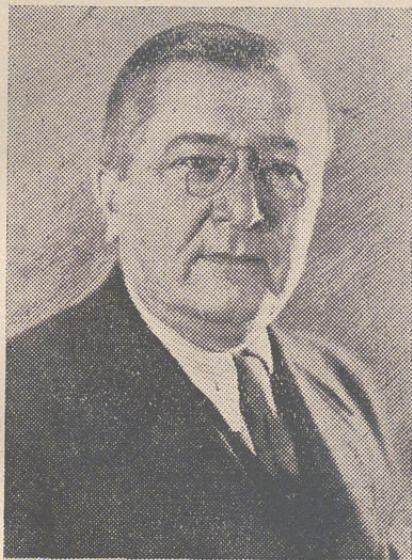
Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001017820507

Обгортка рисунку Е. Козака

Друк. Ст. Ін. в ар. Івана Тиктора, Львів, Бляхарська 9.

В. Королів Стариий

В. КОРОЛІВ-СТАРИЙ

ПЕРЕДМОВА

Др. Василь Королів-Старий, автор оповідань, що їх даємо нашим читачам, походить із шведського роду. Його прапрадід — старшина шведської армії, прийшов на південь із Карлом XII. і був ранений в бою під Полтавою, після чого залишився вже в Україні. Батько В. Короліва, професор реальної гімназії, а водночас православний панотець, учителював у Полтаві. Василь народився 1879 р. в місті на Ладині на Полтавщині. В 10-тому році життя віддали його до духовної бурси, а потім до духовного семінаря в Полтаві. В рр. 1899—1904 скінчив ветеринарний інститут у Харкові, де отримав науковий ступінь доктора (1904 р.). По революції 1905 р. осів у Києві й був там до кінця світової війни. В тім часі перейшов з православного на греко-католицький обряд. На бажання уряду УНР виїхав до Праги, як член дипломатичної місії. Там зустрів свою теперішню дружину, відому письменницю, Наталену. По розвалі української держави залишився на еміграції в Чехословаччині.

Письменницькі спроби почав у 14 р. життя. Оповідання його розсіпані по різних видавництвах, журналах, співпрацював Королів одночасно в кількох періодичних виданнях, київських, харківських, полтавських і петербурзьких. Визначніші його літературні твори — це цікаві, глибокі змістом оповідання з життя православного духовенства й літератури для дітей.

Одночасно працював В. Королів науково в ділянці свого фаху, ветеринарії і цікавиться малярством та різьбою. З малярських його праць помітний образ у праських Францісканів, та дещо у підкарпатських ОО. Василян.

Загалом працював В. Королів у понад 50-х часописах; книжок і брошур поверх 100. Статті, новелі й оповідання

розкинені в українській пресі Великої України, Галичини, Буковини, Підкарпаття, Америки та по ріжній емігрантській пресі.

Збірка „Милосерний Самарянин” є по тематиці оповіданнями з дитячого життя, в дійсності вони являються вже й нині правдиво „історичними” оповіданнями, бо незалежно від фабули й психології малих героїв, автор бере для кожного оповідання тло з часів, бодай і не так далеких хронологічно (початок біжучого століття), але ж таких, що вже мабуть назавжди відійшли в історію. Це — часи пробудження національної свідомости на Великій Україні, часи переслідувань перших проблесків того національного Духу, що „віє, де хоче” й непомітно для „недреманого ока” московських панів в близькому часі проявився великим народнім здвигом. А в тому здвизі, як і в тихій до нього підготовці, визначну роль відіграли діячі, що вийшли саме з того середовища, яке змальовує автор.

Це середовище великого числом українського православного духовенства, що творило свою касту й було духовою елітою нашого селянства, так мало знаною у нас, в Галичині, бо ж, крім авторів давнішої доби (Свидницький, Іван Нечуй-Левицький) майже ніхто з наддніпрянців не торкався того своерідного оточення.

Цю маленьку частку оповідань В. Королева - Старого пускаємо в світ на згадку про 40-ліття його письменницької чинности.

Мрр. Петро Ісаїв.

МИЛОСЕРДНИЙ САМАРЯНИН

З Яриною стався пріх...

Того дня, як вона вчула, що ось-ось буде матірю, — затулила попередницею обличча й, похлипаючись від сліз, попрохала у „матушки рошоту“.

— Напитала собі, дівко, біди. Що ж тепер з тобою буде, куди ти підеш? — хитала головою старенька попадая й спочутливо, й докірливо.

— Піду до больниці.

— Та, звісно, не куди ж... А потім?

— Що ж — потім?... Проситимусь до батьків. Вибачуть, — то перечасую, поки буде мале, а далі віддам комусь годувати за гроші, сама ж — у найми. А як батьки виженуть... тоді одна дорога: вкупі з ним — у кóпанку!... — й вона заридала вголос, аж все тіло на ній затрусилось.

— Ех, бідна ж твоя голівонька нерозумная! — вже з повним спочуттям промовила попадая. — Ну, а той же, негідник, що ж говорить?

Ярина безнадійно махнула головою:

— Хай Бог його покарає!...

Попадая дала дівчині карбованця поверх заслуженого й поцілувала її в чоло:

— Нехай же тебе захистить свята Варвара Великомучениця!...

Й не сказала більш нічого. Але увечері за чаєм говорила старому пан-отцеві.

— Ніби воно й не годиться нам перед людьми. Та тільки ж ти й сам поміркуй, Іване Івановичу: куди ж, їй — сердезі — діватись? Вона говорить: до батьків! Та ж хіба ми не знаємо, що Дмитро —

ще сюди-туди, але ж Стеха!... „Дай мі зріти мої прегрішення і не осуджати брата мого!“ — але, не в осуд їй говорю, най Бог простить: чиста ж гадюка вона! Та ж вони Ярині так голову призтнуть, що таки й справді доведуть до ополонки.

— Ну, то все це — добре. Я те все вже знаю, а тільки не втямлю одного: куди ти гачка закидаєш? Говори вже просто, що маєш на думці?

— Думала я довго, Йване Йвановичу, воно, знаєш, і так, і он-як. Діти наші, благодареніє Господеві, всі вже пристроєні, а в пекарці ж місця — досить... Тож, знов, таки, коли бачимо небезпеку для душі християнської... Нехай би може воно, мале, собі там пищало та кувікало... Обісти нас — не обість!...

— Гм!... — захвилювався отець Іван. — Гм... Нерозум ти говориш, стара! Звісно: не обість, і я йому шматка хліба ніколи не пожалую... Та тільки ж ти сама попереду зазначила, що перед людьми нам не годиться. В нашому стані не випадає потурати беззаконію: покритка ж бо, блудниця! — почав ходити по хаті.

— Так, так, Ваню... Блудниця... Ото ж воно й є... Сам Христос блудницю пожалів... Та ж чи ми вже ліпші за Нього?

Пан-отець спинився, поглянув на жінку довгим поглядом, перехрестився до образів, і зовсім лагідним голосом промовив:

— Маєш правду, Катю! Та, коли вже говорити, як слід — жадна Ярина — блудниця, а слабе, дурне дівча... Роби, як знаєш: все одно, люди плескають, дарма, що з кожним гріх може трапитись. Піди й скажи враз: най не плаче!

У всіх серцях, що стукали в церковному домі, запанувала свята тиша.

За два тижні Ярина вже літала вихорем по до-
му й просторому подвіррю, раз-у-раз завертаючи
до коліски, що перед тим довго без потреби валя-
лася на попівському горищі. Тепер у тій мальова-
ній колісочці пискало й надимало бульбочки без-
зубим ротом, червоне, зморщене немовлятко.
Хвильку пристоявала біля нього мати, а коли пра-
ця кликала її до курника, до сажа, на город, чи
в поле, — вона мала спокій на серці, бо знала, що
„старі матушка“ догляне й почукикає малого.

А попададя, вносячи дитяtko до покоїв, ніжно
промовляла:

— От, бачиш, пан-отче: і нам веселіще на ста-
рі рамена та старі коліна! То — було — тільки цвір-
кун сюрчить за грубою, а тепер і Павлусь своє „ку-
ва́“ - „кува́“ виводить... А Ярина за двох робить:
почуває вона вдячність.

Так і почав рости Павлусь на попівському по-
двірю. Вже за рік він став кругленький, мов огі-
рочок, за два — ходив попід столами й говорив —
„діді - бабі“ а коли пішло на третій — знав, що
його звать „Павло Йванович“. А через те, що йому
припав до вподоби іржавий попівський бріль, під
яким він виглядав, немов під лопухом, — пан-отець
прозвав його ще „паном Лопушинським“.

Велось панові Лопушинському, „як у Бога за
пазухою“. Дідусь давав йому цукор та показував
гарні образки в книгах, бабуня ніколи не забувала
лишити солодкого пиріжка чи коржика, мати часто
зміняла сорочечку, розчісувала та вмивала... іноді
й солоними слізьми: коли носила до другого діду-
ся та другої бабуні. Але останнє не траплялось ча-
сто. „Вдома ж“ усе було, як у весняному садку —
сама радість. Тільки, як вмер дід Гаврило — попів
наймит, а натомість прийшов „дядько Трохим“,

стало Павлусеві гірше, немов у Павлусевому саду виріс великий будяк. Та ж коли не можна вирвати будяка, — треба його обминути. Так робив і Павлусь: намагався не зважати на дядька.

Теж і в красному розлогому церковному саду була одна прикрість: він довкола був оточений густим парканом, за який не міг вилазити Павлусь. І в його саду була своя єдина прикрість: з ним мало бавились, вся ж увага до нього була якась уривчата і коротка, а він потребував товариства. Ось дідусь вийме з кишені шматочок цукру, та й зразу:

— Ну, Павле Йвановичу, йди, грайся собі!

А бабуня, погладить по голівці, обсмикає сорочечку чи там що, та:

— Побіжи лишень, Павлусику, по садочку, подивись, он як соняшники поросли на городі!

Підкотиться Павлусь до мами, щойно роззявить ротика:

— „Що це” та „навіщо це”?

А мама й собі відріже:

— А, лишечко моє!... Цяя дитина, мов тая тінь за мною ходить!... Ну, бачиш же, що нема мені часу з тобою воловодитись...

Хіба що часом Павлусь занедужає. От, тоді — найкраще! Дадуть солодкого інжирю в молоці, та навіть інші ліки здебільша не такі вже й погані, все випє й все поковтає Павлусь, бо ж знає, що з ним будуть увесь час розмовляти, увесь час розповідатимуть. Бо ж таки Павлусеві й самому треба безперестанку говорити, треба про все поділитись вражіннями, про кожну річ докладно довідатись.

Поблизу попівської оселі, що стояла на-узбіччі, під самою цариною села, „на безсвідді” не було дітей Павлусевого віку. Тільки й були хлопці у багатія - різника Кобенка, оті, що перелазили в са-

док по грушки, — так з ними не вільно було то-варюшувати, бо ж вони були „зłodії й розбішаки“. І кожна зустріч з ними доводила Павлика до плачу, бо Кобенчата не так били його руками, як тим гид-ким словом, котрим зуть дітей, які не мають татка...

Але ж „зоон політїкон“ (тварина громадська) не може без кумпанії. І Павлусь таку кумпанію знайшов.

Вірним його приятелем в хаті була йому трьох-мастна кітка. Вона стійко терпіла всі його ласки й тільки зрідка реванжувалась своїми пазурами по ручках, чи біла лапками по круглих Павлусевих щічках. Та була то лиш виміна ласкавостей — й від того добрі взаємини не псувались.

Надворі ж була сила всяких істот, з якими лег-ко товаришувалось. Найцікавіше й найвеселіше бу-ло в товаристві подвірніх птахів, бо ж тут, не вга-ваючи, точилась різноголоса розмова. І Павлусь з великою увагою прислухався до неї та брав у ній участь.

— А, куди?... На ріку? — зненацька запитував чорний півень, в золотій пелерині, попереду по-плескавши, мов у долоні, жовтогарячими крилами, щоб звернути увагу качок.

Качки ж, кумедно смикали своїми голівками, кам'яв та „друга бабуня“, й враз йому відповідали:

— Підем, підем, підем!

— А, як на ріку? — конче хотів довідатись пі-вень.

— От так, от так, так! — пояснював йому се-лезень.

Павлусь мерщій летів до хвіртки, широко від-чиняв її й тим усував перешкоду качкам до здій-снення їхнього законного бажання. Коли ж він вер-

тав знов до середини двору, й, підложивши до піднебіння язика, сюрчав, як стражницький свищик, то його витав блискучий індик, роблючи пишний рух крилом:

— Поздоров, Боже, коз-аче!...

Павлусь салютував йому знову свищиком й, не слухаючи дальших привітань, вже дрався через перелаз, обминаючи черевату свиню, що дивилась на нього приплющивши карі очі, й незадоволено охкала:

— Ох-ох-ох, парко!... Ох, ох, парко!... Ох...

А Павлусь уже біг бурянами по старому саду. Там його теж враз здивували знайомі. На вершечку величезної груші сиділа сорока-білобока й питалася:

— А чий то кінь?.. Чий то кінь?

— Наш... на-аш! — відповідали, пролітаючи, ворони.

— А вже ж, наш! — гукав сороці й Павло Іванович. — А ти й не пізнала?

Й він знову стрибав до двору, де дядько Трохим розпрягав „нашого” коня. Але ж по дорозі Павлусь затримувався, почувши, як нахабна, жовта векша, чи то старий п'яниця Івил вимагав настирливо:

— Тітко Ярино!... Дайте на пиво!

— Не дасть тобі мамуся на пиво... Не дасть, бо ти об'їв всі наші черешні, — сварився на Івила пальчиком Павло Іванович і, забувши, куди й чого біг, спинявся на перелазі, бо зпід стріхи комори, до якої був прироблений перелаз, його жартобливо зачіпали ластівки:

— Павлику, спиш?.. Павлику, спиш?..

— Тю-тю на вас!... Давно вже прокинувся, ще раніш, як ви! — відказував їм Павлусь й дрався по

зрубі комори, щоб ще раз переконатись: чи нема лупооких, ротатих ластівчинят, яких там бачив він на весні?

Однак з того дряпання явно були незадоволені голуби, що також мали тут під стріхою свої гнізда. Голуби були лихі й раз-у-раз бились один з одним. За те Павлусь їх не любив. Вони йому віддячували тим же, а через те, помітивши, як до них присувається його лопухатий капелюх, враз почали гукати:

— Павла — буком!... Павла — бу - у - ком!...

— Як ви мене — буком, то ж я вас — галузиною! Кша - кша! — гукав і кишкав на них Павлусь.

На четвертому році Павлусеве щастя урвалось. Не втяли його раптом, але ж дуже швидким кроком доля перевела його з щасливої Аркадії до темних умовин нового життя.

Почалось з того, що дядько Трохим все довше засиджувався в кухні, а згодом і зовсім перестав ходити ночувати на сінник над стайнею. На початку це нітрохи не шкодило Павлусеві: навіть Трохим став до нього ласкавіший та людяніший. Часом він брав Павлуса й до себе на руки, та тільки там Павло Іванович довго всидіти не міг, бо в дядька все були якісь кепські виграшки. То він перевертав хлопчика догори ногами, то своєю великою рукою, яка відразу душила дьохтем і гноєм, затуляв йому все обличча, аж його рожеві щічки проступали між товстелезними дядьковими пальцями, то щіпав за вуха, або ж дратував якимсь іншим способом. І коли Павлусеві було незручно, прикро, боляче — тоді дядько сміявся й — все дужче, чим прикріше ставало хлопцеві.

Та ж коли на церковній рузі*) покінчили жнива, коли дідусь і бабуся їздили в поле рахувати копиці й вкупі з Павлусем та всіма женцями, косарями й вязальницями варили над рікою куліш з качками, а потім разом з усіма вечеряли під вербами на річному березі, — зміни в кухенному житті стали зазначуватись виразніше. Мама часом плакала, хапала Павлуса й міцно тулила його до себе, то зненацька робилась дуже весела й голосно виспівувала й жартувала з свинями, телицями й птахами. А одної неділі вона прибралась, мов на Великдень, причепурила Павлика й з таким самим причепуриним дядьком Трохимом пішла до церкви. Павла Йвановича чомусь лишили вдома з бабунею. Потім у кухні було повно люда, був довгий та смашний обід і знову дідусь та бабуня також обідали вкупі з усіма, а коли ж потім пішли до своїх покоїв, то всі інші до нестями галасували та чудернацько виспівували пісні за піснею.

Другого ж дня мама, вся в сльозах цілувала руки дідусеві й бабуні, звеліла йому, щоб сказав: — „Дякую за все, за все й до віку буду за вас молитись Бозі“, а також дати чолом обом.

Потім дядько Трохим запряг „нашого коня“, мама одягла Павлуса в теплий купанок, перешитий з дідусевого „бобрикового“ каптана, повиносили на воза всякі річі, в тім числі й попутаних курей, качок, маленмаленьке поросятко, й поїхали кудись далеко, як говорила неня — „додому на хутори“.

„На хуторах“ була маленька мазана хатина й незатишне, з трьох боків негороджене подвірячко, на яке пустили привезаних тварин, бож там

*) Земля, приділена до церкви, з якої користав церковний причт — пан-отець, диякон, дяки і т. д.

небуло своїх. Тільки під покривленою коморою в старому липовому жлукті лежав страшний, кудлатий Бровко, до якого Павлусеві відразу було рішучо заборонено підходити. Замість милої бабуні, була тут інша, вже третя. Вона було зовсім незвичайна: говорила товстим голосом, все охкала, нарікала й своїми чорними очима неначе у всьому вертіла дірки.

Доброю стороною переселення для Павла було те, що тепер для нього знайшлось кілька товаришів, бо він міг бігати далеко за своє обістя. Але ж враз почались і всякі обмеження його козацької волі.

— О! . . . Я й кажу вже штанці й розпанахав! — враз помітила бабуся й занурила свої блискучі очі в свіженькі дірки, щойно Павлусь вступив у хату й скинув свого бобрикового жупанка. — Подивись сину! — показала вона дірку Трохимові.

— Ти мені б там не надто по тинах лазив, а то я на тебе й штанів не настану! — досить суворо проказав дядько Трохим, який тепер вже перестав бути „дядьком“ а зробився „татком“.

— Вони самі подрались, татку Трохиме!

— Знаю, знаю! — хитав головою Трохим. — Тільки ти мені, кажу, дивись, щоб я тобі чого іншого не подрав, під штаньми... — додав він, а потім звернувся до мами. — А ти, Ярино, відучуй від того — „татку Трохиме“... Не годиться так... Хай вже просто кличе „татом“. Ти ж знаєш: я не перечу.

В тій розмові для Павлуся було багато загадкового. Не розумів він татового натяку, що саме той обіцяє йому подрати; не второпав і того, чому дядька-тата не можна звати Трохимом, коли всі інші звуть його саме так, а не інакше; не тямив,

чого мама враз посумніла, замовкла й не схотіла дати йому висвітлення на його запитання.

Незабаром йому дужче „настругали моркви” за те, що він лазить по болоту й тим псує собі чобітки. А ще за якийсь, недовгий час він скоштував і першого в своєму житті потилишника. Коли ж Павлусь розплакався, а мама сказала, що нема за що бити дитину, бо ж надворі грюзко не з його вини й чобітки вона йому придбала „з своїх” — то татко дуже розпалився, щось голосно говорив мамі, потім, гукнувши Павлусеві:

— Та цить вже, ти... додав те саме гидке слово, що говорили йому різникові хлопці через тин по-півського саду.

Тоді заплакала й мама, а тато, насунувши в хаті шапку й дуже грюкнувши дверима, вийшов надвір. Тільки щось довго бурмотіла під пічку бабуся, а мама все мовчала й плакала.

Далі ставало гірше. На нього всі цитькали, а озивались не інакше, як починаючи свою мову з „не”:

— Не лізь туди!

— Не крутись попід ногами дзиг'юю!

— Не займай миски, бо знов розтовчеш!...

А Павлусь ще ніколи „не крутився дзиг'юю”, „знову” було цілком недоречне, бо ще жадної миски Павлусь не розтовк, а шклянка — то ж є шклянка, а не миска... І коли ж то вже було?...

З тим „не” часто приходило й щось інше: то йому давали ляпаса, то смикали за вухо, то становили до куточку біля печі й примушували стояти там довго - предовго без жадної потреби. І тільки тоді, як не було в хаті тата Трохима та баби, — тільки тоді мама міцно пригортала Павлуса до себе, цілувала й так поливала рясними теплими слі-

зми, що він і собі, не здаючи справи, починав плакати...

Взимку Павлусь день - у - день сидів у хаті: не було в що вдягтися, або ж було шкода того, що одягти було можна. А що менше й менше його випускали надвір, то все більше заживав хлопець прикростей. Помалу — помалу його вільні рухи ставали все сплутаніші, дзвінкий голосочок тихшав, а раніше червоні щічки перестали бути, мов пищиком надуті, як було це колись. І що з того, що привезене з попівського подвір'я поросятко вже виросло на слухного підсвинка й все питалося під порогом — „Коли — коли — коли?“ (винесе йому мама їсти та вийде до нього Павлусь гратись?) — розмовляти з ним не було змоги. А в хаті, крім тих розмов з „не“, інших майже не бувало ніколи, бо, як Павлусь хтів про щось дізнатись, здебільшого чув одну й ту саму відповідь, чи від тата, чи від баби:

— Та відчепись, ти...

При чому раз - по - раз додавалось якесь круте слово, зовсім не подібне на ті попередні красні його наймення „Павлусь“, „Павло Йванович“, „пан Лопушинський“...

Та ж і в найлютішій зимі несподівано приходить відлига. Заграє й засміється сонечко з блакитного, немов літнього неба, потягне в повітрі бадьрий аромат, між мертвими снігами задзюрчить посеред вулиці переливчастий потічок, навіть десь по-підтинню зазеленіє низенький спориш, а там — диви! — заіскриться в ньому й біло-рожева стократка... Вільніше стане дихати грудям. Розтібнеш важку, обридлу кожушину й підставиш тіло під теплий промінь, що гладить душу радістю й надією...

Прийшла така весняна відлига ще далеко перед весною й для Павлуса: Різдвяні Свята.

Увечері на Багату Кутю тато вистриг йому ко-струбату голову, неня гарно вимила в ночвах та одягла найкращу одіж. А коли смашно повечере-ряли без грізні й лайки, мама наложила куті й уз-вару до поливяних близняток і вкупі з Павлусем подалась під блискучими зорями в подорож до ба-буні й дідуся, що жили в тому просторому та за-тишному церковному домі.

— Ти ж там дивись мені: коли питатимуть кажи, що тобі тут все — добре! — попередила Павлика тутешня бабуся й навіть обсмикала на ньому кожушинку та пригладила чубика на голові.

Здавалось, що дуже - дуже давно це було, як заживав Павлусь такого щастя! За синім небом, що було ще синіще, як сина мамина хустка, поточена міллю, палали мабуть дуже великі багаття, бо їхні проміння дірочками в небі просвічували дуже ясно на білу землю. Під чобітками весело кигикав сніг. Їхали саньми й сюди, й туди балакучі люди з дітьми, а за ними бігли кудлаті пси з позакручу-ними догори, мов бублики, товстющими хвостами. І видко було по всьому, що навіть ті пси були ла-гідні й веселі, не такі, як їхній лихий, раз на все при-кутий до жлукта, Бровко. Під самим селом спіткали дітей, що йшли пішки з вузликками в руках й так само несли своїм бабуням кутю з узваром. В селі ж зустріли аж два гурти з розсвіченою красною лі-пшою, як на небі, звіздою.

Павлусь і не помітив, як проминув чималий шлях, не помітив і того, що йому щіпає за вушка й за носик. А яка радість і веселощі чекали його в бабуні та дідуся! Всамперед воля кричи, бігай, по всіх хатах! А яка біла кутя з горіхами, яке соло-

дующе „варення” з червоних вишень, яка тепла музика слів — „Павло Йванович” та „Пане Лопушинський”!... Все тут було дозволено — чи на столі, чи під столом, прю все можна було спитати й на все дістати відповідь. Його лишили ночувати з мамою й не поклали в кухні, а на широких канапах з білими подушками. Ще ніколи так вигідно не спав Павлусь й не міг пригадати, немов у імлі, чи — може — ві сні здавалось йому, що він бачив на одну мить, як мамуня плакала, сидючи на своїй канапі, а бабуня, що сиділа біля неї, зітхала й гладила маму по голові.

Другого дня Павлусь був у церкві, де, після їхньої хуторської хижі, йому було аж моторошно від простору, краси й урочистости. Як виходили з Служби Божої, десь біля них узявся й Трохим й вони всі троє знову пішли до старого житла. І тільки аж після смашного обіду, коли ще в кишнях Павлуся було майже повно крихких вергунів — почали збиратись додому.

Ще вранці та й перед обідом Павлусь встиг оббігати всі знайомі й любі місця, повитався з усіма приятелями: півнем, качками, індіком, старою свинею. Навіть сорока-білобока була тут і заскреготала йому з вершечка клуні, а знайомі іглярсті та сизі голуби хитали своїми прилизливими голівками й прикро белькотіли якісь дурниці, нагадаючи про знайомого Павлусеві прута:

— Прут — прут... Пррррут - пррррут!..

Та чого б він зважив на ті злісні натяки?!

Пізнала його трьохмастна кітка. Вона немов навмисне зробила йому радість ще в осени, бо ж мала тепер двох гарнесеньких, вусатих котеняток.

Коли сказали збиратись додому, Павлусь за-

смутився й почав був хлипати. Та саме бабуня промовила:

— Ти б, Яринко, вибрала собі одно котятко: і мишей ловитиме, й дитині взимі буде забавка.

— Оце! Оце! — враз припинив ірюмсати Павло Йванович й ухопив на руки сіренького котика з трьома темними смужечками на чолі.

Але ж звірятко пирснуло, немов на хлопчика, наїжачило на спинці вовночку, розпушило, мов яливець, хвоста й чкурнуло під піл. Довго лазив за ним Павлусь, поки врешті витяг на світло, за що дістав на памятку від котика кілька смужок на руках, а від тата — знайомий суворий погляд з-під брів, який сав зрозумілий після сухих слів:

— Обтрусися ж бодай... Бач, як вимастив нову одежину...

Всю дорогу Павлусь тримав котятко за пазухою й заглядав йому в рожевий ротик, коли воно жалібно нявчало, намагаючись видряпатись йому з рук.

Котенятко стало світлим промінем в затьмареному Павлусевому житті на хуторах. Він не розлучався з ним ні вдень, ні вночі, провадив безкраї розмови. А втішне й притульне звірятко, бачучи хлопцеву ласку, враз призвичаїлось до нього, бо ж і йому жилось тут не надто солодко. Й тяжкий Трохимів чобіт не раз наступав на його м'якенькі лапки чи хвостик, й баба часом шпурляла його з печі додолу та й мама біла по мордочці, коли воно з голоду чи цікавості совало свого рожевого носика в якийсь глечик чи горщик. Іноді й зовсім безжально товкли його, як воно робило „шкоду”. Тоді вкупі з ним плакав і Павлусь, не чуючи й не помічаючи, чи його ляjali, чи й штурхали за спочуття до безсилої тваринки.

Одинока доля міцно вязала їх до купи. Цілими годинами просиджували вони вдвох десь у куточку, гралась і розмовляли, тремтіли й плакали. Дитина вивчила кожен рух свого безсловесного товариша, знала й розуміла кожне його бажання, всяку його потребу й тим часто допомагала йому втекти від бійки, а лайку байдужно приймала за обох.

Одного дня щось дуже зачаділа піч. Тато лаявся, гримала й баба, що „невісточка, котра вміє всяких штук” не навчилася ще ходити біля печі. По обіді ж то засукав рукава й поліз у челюсти. Виявилось що там упала якась „печина”. З того приводу в хаті зявилися всякі речі: цебро з глиною, кілька червоних цеглин та жмут тонкого дроту. Трохим кілька разів залазив у піч, тільки з причілка смішно бовтались його великі ноги, на яких було б дуже зручно погойдатись, як на колодках під млином. Вилав він відти такий кумедний, з таким чорними плямами на носі й під очима, що Павлусь сміявся голосніш, як звичайно.

Коли піч справлено лишився невеличкий шматочок дроту.

— Тато! Дайте мені оту залізну нитку! — не сміло попрохав Павлусь, здалеку показуючи на дротину.

— Та вже бери... бодай ти на ньому завісився! — була відповідь.

Хлопчик ухопив дротинку, довго мусувався з нею й, нарешті, вигадав котикові забавку: прикрутив до одного кінця шматочок паперу. Незвичайно припала до вподоби котяткові та немудра виграшка. До самої ночі воно смикало папірець, то било його лапками, то, прищулившись до долівки, тихими рухами підповзало до нього, щоб потім зненацька нагло стрибнути зо всіх чотирьох на

свою здобич. Потім воно вигадало ще інший спосіб: перекинувшись на спинку, всіма лапками й зубками ловило папірчик та й що-сили тягло його з Павлусевих рук.

Хоча Павлусь вже й відзвичаївся від голосних забав, однак бабуня вельми гнівалась на нього за той „гармидер і метушню”.

— Треба дитині хоч кістки промняти!... Грається воно тихенько й нікому не завважає! — не витримала й заступилась мама.

— І, щєб пак!... Оступайся за нього, оступайся. Най він нам всім хоч по головах ходить... Так, так... Притули його до грудей... Еге ж... Та поцілуй любенько... Воно ж тобі когось і нагадає... У, ти... хвойдо!...

Мати все частіш плакала й щораз менше зважала на памятку свого „гріха” — Павлуся. А він з котиком ще тихше гралась біля лежанки.

Забавка не набридла й за кілька днів. Таж одного разу Павлусь дуже смикнув дротинку, а котеня голосно занявчало й почало собі лизати під шийкою. Відтіль тонісеньким струмочком потекла червона кров. Видимо, дротинка розігнулась і подряпала його тендітну шкірку. Павлусь злякався, вхопив тваринку й кинувся до нені:

— Ненечко, подивись, що сталося?... Що робити?...

— А нічого. То пусте, — відповіла вона, — само залиже.

І справді, котенятко почало зализувати ранку. Тільки не знає, з чого: чи то воно почуло вперше живу кров, чи може ранка була болюча, — що далі воно лизало виразку все більше й більше. Вже на другий день довкола ранки обявилась кругленька, мов невелика монетка, лисинка.

Знов стурбувався Павлусь.

— Притруси йому попелом, — порадила Ярина.

Павлусь старанно токмачив на ранку попіл, та ж, як не змагався з котятком, воно ра-у-раз той попіл злизувало й почало дряпати виразку лапкою. За три дні вже пів-шийки було голої. На почервонілій шкірці обявились рубці й тріщинки, хоре місце виглядало дуже кепсько. Хлопчик був у розпуці, але всі його лікування не приводили до наслідку. Помалу-малу котик все дужче чухався, аж поки по різних місцях його пухнатого тільця не зявились пролисини, шерсть від безнастанного вилузування зачучвірилась, й вся тваринка стала виглядати зовсім мізерно: змиршавіла. Змінилась і котяткова вдача: вже його не цікавили забавки та гри, бо за тим залузуванням й дряпаниною фактично не було часу на виграшки.

Одного дня, коли Павлусь безрадно тримав на руках свого німічного товариша, на них кинув погляд Трохим.

— Що ж то кошеняті поробилось? — спитав він Ярину.

— Та хто ж його знає, що з ним сталось. Якось замиршавіло.

— Звісно, що, — озвалась баба: короста на ньому, от що. Й на нас ще, на всіх нападе чухачка. От що...

— Цього саме нам бракувало, — сказав тато. — Втопить його к чортовому батькові, та й край! Повна хата була плачу. Однак скінчилось тим, що котика не втопили, а тільки викинули на двір, дозволивши йому жити на горищі...

Павлусь тяжко переживав нову біду, й чим міг, силкувався допомогти своєму товаришові. На го-

рищі він знайшов старе деревляне пуделко, на-
мостив туди прядива, приволік різне дрантя й тим
рятував котенятко від замерзання й загибелі.

На дворі вже ставало тепліще: повертало на
Великдень. А прецінь котяті було незносимо хо-
лодно під старою стріхою. Цілі дні воно нявчало
під дверима, просюючи милосердя. Та ж, побачив-
ши, що в людей його не знайде, пішло шукати його
де-інде на власноруч. І знайшло. Отой страшний,
лихий кудлатий пес Бровко пустив котика до свого
широкого жлукта.

За кілька день Павлусь радісно помітив, що
Бровко не тільки захистив своїми кудлами його
приятеля від холоду, а ще й почав його лікувати,
облизуючи йому хворі лисини своїм великим, чер-
воним язиком. Однак сам Павлусь всеж ще не на-
важувався підсунути ближче до жлукта, щоб при-
наймні вдячно погладити кудлатого собаку.

Минуло ще кілька день, і Павлусь побачив, що
в котяті починають заростати його огидні лисини.
Сам не свій від втіхи, він ухопив свого коханця, як
той виліз із жлукта, й розлетівся в хату.

— Дивіться, мамо... Котик...

Та не встиг похвалитися своїм щастям. Дебела,
змозолена рука вхопила його за вухо й дужий сту-
сан випхав за двері, надвір.

— Не я тобі казав, щоб ти не смів його брати
на руки? — кричав розгніваний тато, якого при-
сутності в хаті не зауважив Павлусь. — Геть відціль
в чортячій матері!.. Щоб ні його, ані твого духу не
було мені в хаті! Чуєш?!... Тільки мені спробуй
покнутиись...

Павлусь зі своїм приятелем опинився в сінях.
В кількох місцях його боліло й пекло. А що вибі-
гав він до котика тільки на хвилину, то тепер, не-

одягнений, мерз і тремтів з холоду, стоячи під сінешними дверима. Голосно плакати не смів, бо за те також карали, а на тихе його хлипання ніхто не озивався, ніби хата стала пустою.

Отямившись і більше дбаючи про котика, як про самого себе, Павлусь, нарешті, зважився піти до Бровка. Бровка не виявив жадної злости, навіть привітно замахав хвостиком, повним дзвезлезних ковтунів. Тоді перемерзла дитина набралася відваги й полізла за котом в Бровкове жлукто. Гостинний господар, вже розуміючи, чого до нього приходять гості, роззявив свою червону пащу й теплим язиком почав лизати одубілі Павлусеві рученята...

Отець Іван в-останнє обїздив своїх парафіян „з молитвою“, що читалась по хатах перед Великодними Святами. По Великодню виходило 35 років чесної пан-отцевої служби й тепер він мав „вийти в заштат“. Тимто цього разу вирішив не минати жадної оселі, щоб попрощатись зо всіма своїми овечками, яких він тихо пас три з половиною десятки років й добру половину яких знав від пелюшок.

Коли рипнули Трохимові ворота й лихий Бровка, дзвонючи ланцюгом, вискочив із свого житла, панотців наймит аж припинив коня:

— Чи ж не штукерія?! — сказав він в глибокім здивованні. — Погляньте-но, батюшко! В одній буді: псище, кітка й дитина!

Отець Іван подивився під комору підсліпуватими вже очима й також щиро здивувався:

— То ти там, Павле Йвановичу? — гукнув він, посміхаючись. — Чого ж ти там сидиш? Біжи сюди мерщій — бабуня тобі гостинця ось передала. Ну...

Але ж Павло Йванович лише жалібно записав, одначе з жлукта не виліз.

З хати, вглядівши поважаного гостя, вискочили Трохим та його мати. Ярина ж похапцем чепурила світлицю. Зніжковілі підійшли господарі до комори, де вже стояв пан-отець, вилізши з великих гренджолів, якими виїхав з дому, з огляду на малий сніг. Посинілий Павлусь напівсонними, байдужими очима дивився на свого любого дідуся, виставивши з жлукта поперед себе босі, брудні ноженята.

— Негарний ти хлопчик, — лагідно картав його старий піп, — негарний; я тебе кличу - кличу, а ти навіть до мене не хочеш вилізи! І чого ж ти там сидиш неодягнений?

— Та ж воно задубіло зовсім! — озвався парубок, — воно вже там мабуть давно сидить. Вже прикипіло...

— Мене вигнали з котиком... — тихо шепотів Павлусь: — Я не можу...

Трохим, навіть „не взявши благословення" у попа, метнувся до жлукта витягати звідтіля змерзлого хлопця. Але кудлатий Бровко, зіритований прудким рухом господаря, вищірив зуби й многозначаю загарчав. Трохим кинувся до тину по ломаку, а тим часом бабуся улесливо замазувала гостеві очі:

— Ну, таке ж, не вам кажучи, пан-отченьку, неслухняне, таке неслухняне... Чисто те звіриня якесь!... Не одягнеться, вискочить, мов той вихор... Від людей тікає, жадної ласки не приймає, а все тільки з кішкою, або з псом...

Пан-отець слухав мовчки. Коли ж Трохим знов підскочив до собаки з костуром в руках, то Бровко, передчуваючи бійку, зготовився відгризатись й палаючими очима стежив за кожним Трохимовим рухом...

— Стривай, Трохиме, стривай! Не гарячись... — притримав його за руку пан-отець. І, звернувшись до свого наймита, промовив: — Дай лишень, Остапе, з саней шматок сала. Та не жалій, бери більший!

А коли той подав сало, отець Іван спокійно підійшов до Бровка, поклав йому просто в рота величезний, як добра книга, шмат й погладив його кудлату, в ковтунах, голову:

— Славний ти... „Милосердний Самарянин“! — ніжно промовив він і сміливо взяв на руки одубілого Павлуся...

— Ну, паніматко, — жартобливо сказав на порозі отець Іван до своєї попаді. — Роби, що знаєш: привіз тобі з книшами ще й пана Лопушинського з його котом... Колись ти мене засоромила, згадавши, що Христос і блудниць милував, а тепер і я нагадаю святе слово, що Він казав: — „Коли пожалієте одного з малих сих, пожалієте мене самого“... А як уже ж його пожалів собака на ретязі, то старому попові й сам Бог велить!...

Ото ж, маєш великодну писанку: побався на старі рамена та старі коліна!...

Е М І Г Р А Н Т И

Коли на Різдвяні Свята приїхав з міста бурсачок Валя, в цілому домі все відразу немов би змінилось. Найбільше ж вражало те, що сам Валя виглядав цілком інакше. Високо підкочував штанці та одягав замість своїх шкарпеток довгі мамині панчохи, лишаючи голі коліна. По хатах здебільша ходив у своєму літньому капелюсі, до якого приробив довге півневе перо. З одного боку пасу причепив чудового складаника, в якому було „аж п'ятнадцять предметів" та кільце на колодочці, а з другого — міцну, білу мотузку, хитро скручену бубликом та завязану „морським вузлом". Виступав він поважно, що сили випинаючи вперед груди. Говорив також поважно, грубим голосом, ніколи не поспішаючи. На ніч почав мастити собі під носом нафтою, „щоб ліпше росли вуси".

Тетянка й Борис дивились на нього з великим захопленням, яке часами у Борі перетворювалось у справжнє збожнювання. Менші ходили за Валею, як тіні, й всіма силами намагались у всьому його наслідувати. Єдиною ж їхньою мрією було так догодити Валі, щоб він не відмовлявся з ними гратись та розповідав без кінця-краю ті незвичайні пригоди, що хоч і були вже надруковані у Майн-Ріда, чи Конан-Дойля, всеж такі предивним способом відбувались при його — Валіній — найближчій участі, або ж принаймні при участі „одного хлопчика" без наймення — вірного товариша й близького Валіного приятеля.

Ні Тетянка, а тим більше Борис не почували жадної образи ані прикрости від того, що Валя

кожним своїм словом і навіть кожним рухом їх зневажав, кожної хвилини за чимсь посилав та наказував, приперчуючи свої вимоги й оповідання такими слівцями, як „тетеря“, „баба“, „сова“, „білолиця ворона“ — по адресі Тані, й незмінним „дурак“, навіть не „дурень“, як говорили всі в домі, а таки урочисто „дурак“ — по адресі Борисовій. Зачаровані слухачі й компаньони зносили покійно свою ролю слуг чи рабів, слухняно виконували всі доручення пластуна Валі, який натякнув, що було б справніше величати його не Валею, чи Валентином, а „Тигрячим зубом“. Єдино ж засмучувало малечу те, що Валя принаймні перші три дні дуже мало потребував собі товариства. Він віддавав перевагу книгам перед всякими вигранками та забавками. Поважно уможувався в татиному кріслі, клав біля себе свій бриль з пером та деревляний меч, брав книжку, а „дітям“ велів мовчати, або принаймні поводитись тихо. Що-правда, читання здебільшого не тривало довго, але спроби повторювались часто і „діти“ не сміли не слухатись „розумного Валі“. Тоді вони сідали в куточку й пошепки ділились вражіннями від геройських вчинків свого улюбленця, котрий знає „аж вісімнадцять способів розв'язування вузла на мотузі“! Коли ж читання тривало довго, то бігли до мами й, похлипаючись, одно поперед одного переказували їй, як Валя задавив сорокатою полоза, а „один хлопчик“, Валін друзяка й побратим, загасив пожежу цілого села пляшечкою „вельми сильного амюняку“.

Мама розповідала увечері татові, а тато, вморений передсвяточними службами та об'їздами „пасомих“, позіхаючи, хрестив рота, посміхався й добродушно говорив:

— А, нехай собі!... Згодом вибрешеться. Бо ж

переживає він, як тепер говорить дехто з педагогів, „мисливську добу людства“. Ну, а що всі мисливці, вже від природи — брехуни, то мусить працювати і його фантазія. Природа... Проти неї нічого не зробимо. Лише б менше лаявся...

За кілька днів, як прийшли Свята, Валя помітно „послабшав“. Він вже не читав своїх книг, грався без запрошення, став ласкавіший та простіший. А далі, коли вже лишалося бути вдома тільки два дні, все частіш підходив до мами, сумно зітхав, згадуючи що „рівно“ через 46 або через 42 години він мусить знову їхати до школи в місто. Передостаннього ж вечора, коли вже лишалося бути вдома „рівно 17 з половиною годин“, — всі діти зібрались у вітальні. Гостей не було, в кімнаті стояли сутінки, ледве розріджені світлом з їдальні, настрої був меланхолійний. Почалась знову найулюбленіша розмова про чужі далекі краї, що Валя знав їх так добре, як город при їхньому церковному домі.

— Поліжемо в саклю, там і розповідатимем! — подав думку Боря і перший кинувся під круглий стіл, що стояв перед вигнутим, як півмісяць, диваном.

Видима річ, на початку Свят „Тигрячий Зуб“ вважав за нижче своєї гідности залазити під столи, й Боря, безперечно, заслужив би за свою пропозицію чергового „дурака“. Але ж тепер було інакше: вже кілька вечорів „у саклі“ відбувались цікаві розмови на географічні теми. І тепер, постягавши з дивана та канапи вишивані подушки, діти умостились навколо чотирьохпальчастої грубої ноги стола й щільно затулились товстим плюшевим настільником.

— Без жадного сумніву, було б найліпше жити на Алясці, — продовжував свою лекцію Валя, —

Дарма, що там вельми-вельми холодно, але ж там є сила золота. Де хочеш — копай, і враз маєш чисте золото.

— Я, як буду великий, також поїду на Ляску! — рішучо запевнив Борис, у якого блищали, мов у kota, очі й дрібно тремтіло серце.

— Ага!... Поїдеш! — спинив його „Тигрячий Зуб”.

— Я... Чому ж ні?... Як виросту... Візьму татин кожух й шапку з навушниками, як у діда Терешка...

— Та вже ліпше мовчи ти з своїм Терешком... Не в кожусі річ! На Аляску не можна, бо вона — чужа. Її купили американці... Та й взагалі нема чого їздити, де велика студінь. Конче треба жити тільки в тропічних краях, під Раком, або під Козирогом. Там тепло, як на лежанці біля печі. Не треба ні одежі, ні чобіт. Довкола — найсолодші овочі, а хліб сам росте на деревах.

— Як? На деревах — печений хліб? — діловито запитала Тетянка, маючи вроджений нахил до справи господинської.

— І чого б я мішався? — зневажливо опризнався на неї Валя. — Хліб, як хліб...

Однак його збило з пантелику сестрине запитання і він замислився.

— А справді, я ніде не читав про те, чи печений, чи ні. Певне, що печений, бо ж його їдять... А непечений хліб, то ж — звичайнісеньке тісто!... Ех, ти — куховарка!... — І, покинувши слизьку тему, він повернув у інший бік. — Я виемігрую не в Америку, й не до Індії, а тільки — на Мадагаскар.

— А де ж це є? — знову перепинила його Таня.

— Мадагаскар, то такий великий — превеликий острів, а навколо нього — море. А навіть не море, тільки справжній океан. Лежить цей острів біля са-

мої Африки; я вам потім покажу на мапі. Він такий, як огірочок, а написано на ньому О. Мадагаскар. „Один мальчик” говорив, що то треба читати „Отець”, мовляв, отець Мадагаскар... Так, як тато підписується: О. Іринарх... Бо то дуже важливий острів, найстарший між усіма островами.

— А... а чому? — аж трусився Боря.

— Чому?! Ясно — чому: там дуже тепло, повно малп, ростуть там солодкі банани, а найбільше там чудового меду, бо там є сила бджіл, які не кусаються! Ми з одним хлопчиком обов'язково туди поїдемо.

Борис в захопленні заплескав ручками й аж запищав з радощів:

— І я поїду на Магадаскар... І я! Конче поїду!... Я дуже люблю мед...

— Може потім і поїдеш, — розважливо спинив його Валя, — але не зараз. Спочатку поїдемо ми з одним хлопчиком, зробимо всі досліді, поставимо з ним собі хатку під баобаном, і згодом може я й покличу вас. Самі ж ви того не вдієте.

Боря мовчав, потім обережно запитав:

— А той Мана... Маданасар... той отець — остів — не чужий?

— Тоб то, як?

— Може його теж вже хтось купив?

— Ніхто його не купив. Він... — почав був далі „Тигрячий Зуб”, але в той мент Тетянка смикнула за кінець обруса. Важна скатертина посунулась додолу й потягла за собою альбом з фотографіями та попельнички. На гармидер прийшла мати й звернула розмову на щось інше. А потім треба було сідати за вечерю. То ж, тільки вже йдучи спати, Валя витяг свій кешеневий атлас й показав

„дітям” на мапі фіялкового огірочка, з написом о. Мадагаскар...

Другого дня по обіді славний мандрівник пла- стун Валя, обливаючись слізьми, виїхав з татом до міста, де на нього чекала бурса.

Виїхав Валя, але ж лишилися в пам'яті його опо- відання. І останнє глибоко зворушило Борину душу. Нічого геніальнішого не могло бути в світі, як пе- ренестись на Мадагаскар, де некусючі бджоли на кожному кроці відкладають силу меду, й де Валя матиме власну хату збудовану з солодкого оче- рету.

Борис мав завзяту вдачу й не кидав думки, яка його раз захопила. І тепер він почав ретельно збирати відомости про місце свого майбутнього проживання. Цілими годинами він сидів на бильці татового крісла й дивився на мапу. Від мами, котра з початку не могла зрозуміти, про який саме „Отець острів” він її розпитує, довідався, що Мада- гаскар така велика земля, що більша за їхні хуторі, сусіднє містечко а навіть і самий Київ. А живуть там люде темношкірі, при чому є там знаменита їхня „чеколядова королева”, яка навіть їздила до Парижу. Тато ж потвердив, що на острові дійсно росте солодкий очеретяний цукор. А Олесь Іва- нович, що прийшов з містечка грати з татком в шахи, сказав, що на Мадагаскарі є дуже добре вино, що зветься „мадера” чи „маляга”, навколо плавають самі сардинки, а возять їх продавати на зебрах.

— А... зебри... що то таке? — перириваючи голос й притаївши дух, питав Борис.

— То — дикі коні в купелевих одягах, — смі- ючись, відповів тато.

— Як? Як? — отетерів Боря.

— Не морочте дитину, — вмішалась мама. — Зебри, Боря, такі маленькі коники, без одягу, але мають рябу, смугасту шкіру...

— З такими „лампасами“, у генералів на штанах! — додав знову тато й сказав — Шах!

Одно слово: кожний знав про чарівний острів, і всі нові подробиці, про які довідувався Боря, були суцільною принадою. Особливо ж вразила Бориса „чоколядова королева“, бо ж це неначе підкреслювало, що дійсно на тім фіялковім острові реально існує царство мрій і пресолодке життя. І цей факт, властиво, вирішив прийдешню Борисову долю: тепер вже не могло бути жадної сили, котра подумала б його втримати від переселення на Мадагаскар. З того часу всі його думки і вдень і вночі оберталися й точилися навколо того чарівного життя, що буде на острові. Спочатку він радився, з Тетянкою про подробиці переселення й будучого емігрантського існування. Потім, в міру того, як його думка визрівала, — ставав більш і обережним. Нарешті, два-три рази переконавшись, що сестричка не може втримати в собі його великої таємниці та ставиться до неї легковажно, Борис зневірився в Тані й твердо вирішив „їхати“ сам, „без баби“. З великою зручністю та обачністю він вилловлював дальші інформації про ту обітовану землю. І коли дивував маму й тата своєю неухважністю до всього, що було довкола, то в дійсності виявляв величезну спостережливість до найменшої дрібнички, яка стосувалась його життєвого пляну.

Коли вже напруження дійшло до найвищого щабля й сидіти вдома стало для Борі незносно, він почав готуватись до відїзду. Справедливо зау-

важив, що найкращим ментом для втечі буде час, коли на їхні хуторі приїдуть з містечка гості. Тоді татко сяде грати в шахи, або ще ліпше — в карти, й, що б ти його не питає, тільки махатиме рукою та приказуватиме:

— Та відчепись — пас! Не завважай — два паси!... Реміз...

Мама буде увесь час швидко говорити з панями, раз-у-раз казатиме їм — „Вибачте, на хвилю!“ — й вибігатиме або до їдальні приправляти вечерю, або до кухні. І коли від неї тоді чогось жадати, відказуватиме:

— Потім, потім... Підіть, дітки, до дитячої й грайтесь там гарненько. Ви ж бачите, що я не маю часу... Але покличу вас і дам чогось доброго — доброго...

Навіть Тетяна не буде до нього вязнути: вона ж або ж ладитиметься до якоїсь пані, або ж буде крутитись перед люстром та приміряти одну стьожечку за другою...

Зважив Борис і те, що коли маєш мандрувати в світи, попередку мусиш поскладати потрібні в подорожі речі. Вже давно він випросив у мами гарну бляшану скриньку від цукерок. Була вона зовсім така, як подорожня татова валіза: з двома блискучими держальцями й замочком. Правду ж кажучи, навіть виглядала далеко ліпше за татову: мала золоті пасочки, а — головне — красно вимальовані різні слова з двома великими срібними літерами „Ж. Б.“ що хоч і означало наймення фабриканта — Жоржа Бормана, але ж було немов створено для Бориса Жиленка.

Цієї валізи Борі вистарчало цілком. Так спинились всамперед такі речі, як мав нерозлучно з собою пластун Валя: довгий, міцний мотузок і ніж

з татового столу. Він, що - правда, був мідяний і цілком тупий, не було в ньому й „15-х предметів”, за те він мав чудове держално з блискучою гадюкою. Що треба класти до валізи далі, — Боря уявляв собі не ясно. На всякий випадок положив великий гак, що влітку відломився від дверей у сінях, потім свої фарбочки, кілька гудзиків, камяну малпочку, заводного жука та слоїчок з гумою. Згодом ще додав мамин шкіряний пас та виделку. Останню — спеціально на те, щоб їсти, як належить сардинки. Поклав також про запас і провіянту: два зморщених яблучка, голівку зельного зеленого сиру та кілька солодких коржиків. Ну, яблука та коржики довго не залежались, за те сир, що далі, все лучше шибав його в носик своїми гострими пахощами, коли що — вечора мандрівник наново увязував свій вантаж мотузкою й ховав під каналу у вітальні, на яку тепер нерадо сідали гості.

Підготовлення йшли дуже добре. Та ж сама доля, яка очевидно, сприяла Борисові, примусила його на якийсь час відсунути момент емігрування.

Коли одного разу Боря заскочив до таткового кабінету, шукаючи доброго гніздочка, який мав бути конче потрібним в новому островному господарстві, почув, як Олесь Іванович говорив татові:

— Так ото ж, я ту земельку й купив. Мат!.. Там — дуже гарна річка, а саме напроти хати — чималий острів, на якому ми з вами й будемо в літку ловити рибу.

Боря розв'язав рота, як вершу.

— І острів ваш? — спитав він, навіть забувши привітатись. — А, як він зветься.

Виявилось, що справді і острів належить тепер Олесеві Івановичу, тільки ж то був інший острів,

не отець Мадагаскар, він навіть не мав жадної назви, як приплудний пес. І взагалі був то острів маловартісний, бо на ньому не тільки не було диких коней в генеральських лампасах, а навіть туди не літали й дикі бджоли. Та річ була не в тім. Головне, — що острів можна було всякому купити, як американці купили Аляску.

Ця розмова привела Борю до несподіваних нових висновків. Перше: необхідно набрати з собою вудок, щоб і на Мадагаскарі ловити собі рибу, а друге: найліпше просто купити собі Мадагаскар, та й — кришка! Виходило само собою, що час мандрівки треба відсунути, аж поки не назбірається досить грошей на купівлю.

І Борис уперто почав складати та ошаджувати гріш.

При кожній нагоді він канючив щось у татка, мами, тети, що приходила з містечка обідати по неділях й сама радніша була б десь позичити на вічне віддавання. Навіть під великим секретом він випросив цілого карбованця у Олесья Йвановича, поустановлював податки й данину з виграшу в карти на свою користь, при чому терпеливо не спав до закінчення гри, вимагав мито та всякі нагороди лише в грошах. Про Тетяну не було чого говорити: він просто грабував усі її скарби, як розбишака на битому шляху й навіть спробував продавати слугам її речі. З свого боку за всяку послугу вимагав плату грошима по певних таксах: що приніс татові сірнички або цигарети, враз нараховував копійку, що збігав покликати служку — з кухні: за копійку, знадвору — за дві.

— Я просто гублюся в здогадах, що таке поробилося з нашим Борею!? — в тривозі говорила мама. — Зрозуміти не можна в кого вдалося таке

хлопця, жадібно на гроші. Буквально ж труситься за кожною копійкою... Що за неситість така?

— Та я бачу і, знаєш? — помічаю ту дивну річ, що він цінить тільки гроші. Жадні добра його не цікавлять. Куди ж він їх діває?

— Він ніколи й ні на що не видасть ані полушки. Очевидно, десь складає.

— А вже ж складає! — вихопилась „бліднолиця — ябеза” Таня, що саме нагодилася на ту розмову. — Я знаю, де він ховає, тільки не можу дістати.

І таки вона знала. Дарма, що Боря намагався вримати свій плян в повній таємниці, — пограбована Таня пильнувала брата, маючи надію повернути свої скарби. У татовому кабінеті, високо над вікном, на гаку, який тримав заслону, знайдено причеплений старий мамин капшук. Щоб долізити аж туди, Борис мусів примощувати на бюрку стілець, на нього — ще маленький стільчик й тільки таким способом видряпувався до свого банку. Тільки тепер стало зрозумілим походження дірки на сукні татового писального столу, а одночасно вимальовалась і та часта небезпека, якій підставляє себе хлопчик, творючи можливість при найменш несбачному рухові злетіти додолу й зломити собі карк чи нажити горб.

В банку зробили ревізію, коли Боря спав. Білянс був чималий: п'ять карбованців і тридцять сім копійок доброго гроша, також кілька старих мідяків, які могли мати значення для досвідчених нумізматів.

— Ти, Борю, краще б давав мені свої гроші на схову, — сказав йому тато другого дня. — Або, коли мені не ймеш віри, я дам тобі ключа від шухлядки, — там і ховатимеш. Бо ж я не хочу, щоб

ти впав і став горбанем, як Хведько Істик, знаєш? До того ж, мені неприємно писати на подряпаному вкрай сукні.

Боря був червоний, як мак, аж сльози йому витислись на оченятах. Прийняв шухлядку, однак рішучо відмовився признатись навіть накопуче гроші. З того часу носив на шийці ключик і ще дужче почав стерегтись Тетянки, бо ж здавав собі справу, що ніхто інший, як та „білолиця ябеда” його зрадила. Таню ж ображала не тільки братова недовірливість, а ще й та прикра лайка. Що при всіх індіанських забавах, які на Святах упоряджував „Тигровий Зуб”, вона завзято доводила, що вона „човоношкіра”, а не „білолиця”. Не дурно ж вона має пряме волосся й рівний, не кирпатий носик. Тим то тепер між дітьми повстали просто ворожі взаємини, а Борис почав зміняти вдачу: став похмурий, підозрілий, мовчазний та задуманий.

Надходила масляна. Боря знав, що відтепер почнуться гостини й приходить найліпший час, щоб непомітно вирушити в далеку подорож. Він попросив діда Терешка підрахувати його банк і був дуже задоволений, коли дід щиро бив себе об поли від здивування, що такий малий панич має от таку силу - силенку грошей.

У п'ятницю позїздились всі сусіди „на млинці”. Ніхто з своїх не звертав на Бориса жадної уваги. Ще в початку вечірки, коли тато сів до карт, а мама увесь час метушилась, Борис обережно виніс свою скриньку до сіней. Тут він углядив загорошені Валіни міхури, що той лишив собі з Різдва, коли кололи кабанів. Борис враз вирішив, що, живучи на острові серед океану, він особливо потрібуватиме приладів до плавання, принаймні в тім

випадку, як доведеться плавати раз-по-раз до якогось розбитого корабля, щоб попереносити звідтіля на острів різні потрібні речі, як зробив це „один хлопчик” — Валін приятель. Але ж саме в тій хвилині, як Боря видряпався на стілець, щоб зняти з гачка ту конечну в островному житті річ, як раз над самим його вухом різко задерчав дзвінок. Хлопець мало не впав від несподіванки й дуже замішався, коли тета, що вийшла відчиняти новим гостям двері, на нього з прикрими запитаннями:

— А що ти тут робиш? Га?...

Та ж не довелося вибріхуватись, бо відчинились двері й в них вступили доктор з докторовою та їхній Вася. Вони приїхали з містечка.

Роздосадований Боря, що, похнюпившись стояв у куточку передпокою, тепер страшенно зрадив. Він давно вже не бачив Васі, свого однолітка й близького приятеля, й тому відразу почав міркувати, як би далось використати Васю для своїх цілей? Вимучений своєю таємницею і самотністю, в перший мент він був готовий одразу розкрити перед Васею свою душу, міг би порадитись, бо ж Вася, хоч і не був такий „розумний”, як Валя, але прецінь „не був дурак”, як колись сказав про нього Олесь Іванович. Мимо того, Вася напевно мав гроші, а це означало, що Борис принайні міг рахувати на позичку. Та ж Боря був обережний і почав розмову здалеку.

— Васю! Ти бачив розбитий корабель? — закинув першого гачка.

— Бачив... на картинках! — спокійно відповів гість. — Ще й не раз! А що?

— А я, як побачу його на воді, то попливу до нього на свинячих міхурах.

— Що — міхури? Далеко краще корковий пас!

— А ти маєш?

— Само собою! Мені торік татко подарував на день уродин. На ньому можна плисти хоч і сто верстов.

— Гм... І ножика маєш „з п'ятнадцятьма предметами“, як Валя?

— Ні. Але я маю кращий: справжню кавказьку дику — кинджал, в піхві з срібними визерунками.

— А може ще маєш і ревервер?

„Ревервера“ Вася не мав, однак і ті відомости просто оглушили Бориса. Ясно, що з приятелем, котрий є власником таких річей, життя на оцім Мадагаскарі буде суцільним щастям. Тому він закинув дипломатію і відразу пошепки розповів Васі свій плян. І не помилився в розрахунках: гість був у такому захопленню, що відразу вирішив сьогодні ж податися на острів вкупі з Борю.

— Але ж, ні! — за хвильку розважив Вася. — Сьогодні, Борю, не можна! Треба спочатку зібрати мої речі та проші. А вони в мене вдома.

— А коли ж, коли? — стривожено запитав Борис.

— Завтра!

— Ні, завтра не можна! У нас не буде завтра „млинців“!

— То знаєш, що, Борю? Майнем сьогодні. Тільки зпочатку мусимо завернути до нас? Чи буде це подорозі?

— Певне! — категорично потвердив Боря. — Сьогодні! Навіть не гаючись і не чекаючи вечері!

Хлопці пробігли по всіх покоях, покрутились поміж гостями, потягли з креденсу бісквитів й вискочили до передпокою. Непомітно одягшись, за-

брали Борисову скриньку та Валіни міхурі й вискочили надвір.

— Стривай! — вхопив Боря за ручку Васю. — Я зробив хибу! Треба було помолитись перед відїздом. Тато так завжди робить. Але, як вернутись?

— Нічого! — запевнив Вася. — Помолимось у нас. Ходім!

За двором було темно. Стояла весняна відлига, от - от міг початись дощ. Одначе це не спинило мандрівників. Вася добре знав шлях до містечка, в чому, власне, не було нічого дивного, бо з боку дороги йшли телеграфічні стовпи. Діти булькали по калюжах і жваво розмовляли.

— Одного мені шкода! — заговорив Вася. — Знаєш, нема мого компаса та мого капелюха. Я знаєш, зробив собі чудовий капелюх з татиної марлі, з тієї, що на обвязи. От, капелюх, як у плянаторів! Та ж тільки така річ: щоб, знаєш, не спадали додолу криси, я його накрохмалив, щоб відгортались як у ковбоїв. А мама порадила повісити надворі, висохнути. Я, знаєш, повісив на тин. А туди пройшло теля. І, знаєш, зіло!... Ну, та нічого! Капелюхи ми собі поробимо там. А замість компаса, що я згубив, наберемо вдома голок і мій магнет, і наробимо собі скільки хочеш компасів. Мені тато розповідав, як їх робити.

Що далі йшли — ставало гірше. Шлях був грузький, ноги то розїздились, мов два човни, що зударились на воді, то вгрузали в багно й кальоші чавкали, немов їли щось дуже смашне. Дорога втікала помалу, а було її досить — зо три кільометри. Нарешті, Вася згубив один кальош.

— Ми мали взяти зі собою нешого Османа! — жалкував Боря — він уміє носити „поноску" й ка-

льоша найшов би. Але, розумієш, то нічого! Там нам не буде треба кальошів, бо ж ходитимем босі, — повідомив Боря, спираючись на Валін авторитет.

Зморені, обляпані, ледви човгаючи прюмоченими ніжками, хлопчаки доплентались до Васінового дому.

— А що скажемо няні? — на ганку захвилювався Вася.

— Скажемо... що нас... післали... А чого, не її діло!...

Одначе все склалось якнайкраще: няні вдома не було, машталір лишився в „Боріних хуторах“, а покоївці Вася суворо наказав дати вечерю й іти до кухні. Зпочатку вона охала, побачивши забруднені чобітки й одіж, плескала в долоні, згадувала Царицю Небесну, але, по недовгій дебаті, відступила.

Вася хапливо „складався“. На те дуже добре придався татин маленький куфрик, з яким доктор їздив до пацієнтів.

— А ти, Борю — говорив він, вдома перейнявши ініціативу на себе, — поки я вккладатиму, сідай і пиши листи.

— Які?

— Як — які? А мамам і татам! Ми ж виїздимо на - віки!... Завжди треба написати листи...

— А що ж писати?

— Пиши, щоб не гнівались і... щоб благословили... Що ми їдемо в світ шукати щастя...

— І про Мадагаскар писати?... Та ж вони туди приїдуть і заберуть нас...

— Ні, про це можна не писати. Пиши тільки, що їдемо на один острів, але ти не пиши, знаєш, тієї, як її? — адреси...

Боря сів за стіл і почав писати. Його голова об-

важлива, рука не слухалась, перо садовило „жиди“ за „жидом“. У всім тілі він вчував страшну втому, а повіки злипались самі собою.

— Розумієш, Васю?.. Пиши ти сам... я за цим столом не звик... працювати...

Тоді сів Вася. Він також почував велику втому, а ще його вельми розпарював кожушок, тісно підперезаний корковим пасом, збоку якого теліпався кавказький кінджал.

— Ну, так ти — розумієш — пиши... А я трохи подумаю... може ми що забули... — Діловито промовив Боря, взяв свою валіжку й пішов до сусіднього покою, де було якесь світелко. Там він побачив образ, перед яким блимала малесенька лямпадка, очевидно, засвічена Васиною нянею. Сумні, зеленкуваті очі Мадонни ласкаво моргади йому з стіни — і у нього невільно стислося серце. Стало жаль мами, тата, навіть „білолицої ябеди“ — Таньки, і всього дому. Його душа налилась почуттям туги й неспокою. Він шпурнув перед себе свою бляшанку, похапцем упав навколішки й, схиливши голівку, почав гаряче молитись...

На „Боріних Хуторах“ тільки за пізньою вечерею помітили втечу хлопчаків. По тому, що сінешні двері лишилися незамкнені, що не було Боріної валіжки, відсутність якої враз констатувала Таня, що в шухляді зникли гроші, — всі враз догадались, що мандрівники подались на еміграцію. Але куди: чи в Америку, чи на улюблений Борін острів — отець Мадагаскар?

Доктор вирішив, що у всі далекі світові простори дорога є одна: через містечко, а Вася напевно — також мусить забрати з собою подорожні річі, — а тому конче зайде додому. То ж гонитва

без вагань почалась в напрямі містечка. Враз на докторових конях задзвонили балабончики, і, ще не доїздючи до цілі, справа потвердилась, бо ж в передмісті здибалась покоївка, що з ліхтарнею пішла шукати Васіни калози.

За кілька хвилин знайшлись і втікачі.

В ховиній кімнаті, замотаний башликом поверх шапки, схилившись навколюшках на бляшану валізу, мирно сопів перед святим образом Боря. А в ординаційному кабінеті, уместившись з ногами в фотелі, з пером в руці непробудно спав Вася. Перед ним лежав побризканий „жидами“ папір, на якому рядки п'яних карлючок та кривульок, деручись вгору до правого боку аркуша, оголошували:

—Ми виїдемо на один гарний острів яки собі купимо благословіть. Нас. і не бійтесь бо як ми вростемо то преїдемо додому на урблюді и превиземо багато бабананів та солодкого ме...

„ПАНАХИДА”

Костик заплескав рученятами й, підстрибуючи на одній нозі, вискочив до передпокою: він зачув, що зі школи повернувся татко.

— А подивись, що я тобі приніс! — озвався ласкавий татків голос.

— Де, де?

— Як — де? Хіба ж ти не бачив?

Костик дивився татові в очі, заглядав у рота, глянув на руки, а таки й справді не бачив. Зрештою він кинув погляд додолу і — радість.... Яка ж неймовірна радість.

Біля його ніжок, піднесиним в гору хвостиком, мов кивнем у шкільних годинниках сюди й туди, метушливо ворушилось пухнате, як опука з жовтої вовни, щеня.

От, клопоту й гарמידеру! Поперед за все треба роздивитись, всього обмацати, полапати чорне, пружковане піднебення, піддержати в руках ту рожеву, теплу стьожечку, якою воно, в жадних школах невчене, так майстерно підхоплювало з мисочки молоко. А далі треба було чесати татовим прєбінцем, чистити щіткою від чобіт, вчити спати на канапі по першому наказу — „Спи!”... Незлічима сила турботи й роботи.

Цілий день Костик не бачив нічого поза щенятком. А в ночі так само не міг забути про нього й кілька разів схоплювався з ліжка, щоб переконачитися: чи вигідно йому лежати під піччу на старім маминім „бурнусі”.*) Та й не тільки переконачитися:

*) Бурнус — старосвіцький дамський плащ

треба було увесь час прикривати собачатко, котре не знало навіть такої простої річі, що „неможна спати зимою без ковдри"!...

— Як же ти його будеш кликати? — питалася вранці мама. — Не можна ж усе тільки цюцюкати: „цю - цю - на!" всім собакам говорять, але ж кожен мусить мати ще й свою назву.

— А, яку? — запитав Костик.

— Я не знаю, яку. То ж твій собачка, то й назви його, як сам схочеш.

— А, як? Як?... Скажи, мамуню, як?

Мама сміялась.

— Та ж я тобі кажу, що не знаю. Як хочеш, так і назви. Ти ж чув, що бувають: Сірко, Бровко, Жучок, Осман, Самзнейчик, Дзвінок, і всякі інші.

— Нехай буде „Жовток"! — помисливши, сказав Костик. — Він такий... розумієш?... жовтий, жовтий...

Прийшов тато.

— Наш собачка буде „Жовток", — повідомив його Костик.

— Це ти сам вигадав?

— Сам! — задоволено відповів Костик.

— А мені не подобається. Жовток — то в яечку! Як тебе мама питає: чи ти зїв і жовтка то ти й не знатимеш, піро що саме йде мова.

Костик зпочатку засміявся, уявляючи, як було б кумедно, коли б мамуся помислила, що він може зїсти „свого" Жовтка, але потім замовк. Подумавши, спитав тата:

— Ну, а як же?

— Як... як? Ти добре поміркуй, в голові подлубай. Пригадай якесь гарне - гарне слово, що видається тобі красним і ласкавим, — так і назви.

Костик сів у куточку на каналі й думав. В його

голівці пурхали різні красні, ласкаві чи солодкі слова: мама, тато, цукерки, чеколяда, молошний кисіль, — але ж він сам розумів, що все те не годиться. Нарешті радісно сплигнув на підлогу й заплакав у долоні.

— Пані - хида, Пані - хида, Пані - хида! — закричав на всю хату.

Мама від того несподіваного вигуку мало не впустила тарілок, що саме становила на стіл, готуючи обід, а тато зареготав, почувши слово, яке так кумедно звучало в устах п'ятохлітнього хлопчика.

— Пані - хида, Пані - хида, — тим часом стрибав Костик.

— Та, що ти? В дяки*) пошився чи службу якусь правиш? — спитала мама.

— Це — мій „Жовток“. Тепер буде „Пані - Хида“! — оголосив Костик.

Родичі щиро сміялися. Однак тато запротестував. Та ж хлопцеві не йшла з голови вигадана гарна назва й він не хотів її змінити на жадну іншу, хоч мама й тато пропонували на вибір силу - силенну найкращих собачих імен. Доходило до сліз.

— Та, сількись! Нехай собі, — перша капітулювала мама. — „Панахида“, то й „Панахида“.

— Ні, це неможливо, Наталочко! Хтось почує, підуть гомоніти, що вчитель глузує з святощів. Ти ж сама знаєш, що нам все поставлять на карб почмейстер, „смотритель“, то що. Будемо кликати Пан - Киндер, то воно якось виглядатиме на жидівський жарт.

*) Православна гієрархічна драбина згори додолу була така: патріярх, митрополит, архирей, протоерей, ієрей (священник, „батюшка“, піп, пан-отець), дякон, дяк, паламар.

Але компроміс, як і здебільшого, не поміг: у „Жовтка“, що до сьогодні не мав ще й одного наймення, відразу стало два: Старі звали його „Киндером“, а Костик уперто „Паніхидою“.

Тато мав рацію: дуже швидко почалися непорозуміння.

Щойно притисли перші морози й надворі затужавіло невилазне багно, — Костик в теплих вязаних штанцях, такій же куцинці та у вивязаній шапочці, вибіг на вулицю. За ним котився жовтий клубочок — Панахида.

Оббігавши скрізь біля школи, Костик подався майданом до ставка. Ставок замерз міцно, але нерівно. По чистому леду мороз вималював чи то пальмове, чи — може — папоротневе листя. З гатки видавалося, що там, по шкляній поверхні походила в різних напрямках якась велитенська лапата птиця й полишала сліди своїх величезних ніг. Костик скочив на лід, й по ставку гулко задріботіли його закаблуки. Бронзові та жовті листочки зривалися з понадбережних вільх та осокорів і, сковзаючись на леді, танцювали під подихом різкого вітру.

Панахида і Костик ганялися за ними, намагались зловити, бігали, падали. Це було весело, але ж і тяжко: листочки наче навмисне підпускали до себе дуже близько, а, коли тільки простягалася до них хлопчикова ручка, — зривалися і летіли далі мов горобці. Костикові набридло полювання за листям, натомість зацікавила думка: чому по-під берегом лід такий гнідий, немов палений на свічці цукор? Це треба було висвітлити й перевірити.

Костик став на чотири й притулив носика до холодного люстра ставка, потім лизнув лід. І в цей

мент вчув, що відділяється від криги й підноситься в повітря. Було цікаво, — тільки трохи різало в животик, бо чиясь рука вхопила його за штанята саме на попереку й тримала в повітрі. Костик голосно засміявся й побачив, що держить його над ставком бородатий пан в кожусі, з великим рудим коміром.

— Що то ти робиш, хлопчику? — спитав пан по московському, ставлючи його на ноги. — Чий ти?

— Я — Кость Петрович Костенко! — бадьоро відрапортував хлопчина.

— А!... То, виходить, вчителів, — усміхнувся пан. — Так, що ж ви тут робите, Константине Петровичу?

— Я нюхав лед.

— Ну, й чим же він пахне?

— А який у вас кожух жовтий!... Як Паніхідка! — замість відповіді скрикнув Костик й простяг рученята до коміра.

— Що таке? — не зрозумів пан.

Але ж Костик, згадавши цуциня, вже забув про розмову з паном. Він крутнувся на закаблуках й почав що-сили гукати:

— Пані - хида!... Пані - хида!... Пані - хи - ида!...

Пан ніяково заморгав очима. Це був шкільний „отець наблюдатель“, що приїхав ревізувати школу. Маючи звичай „налітати внезапно“, без попередження, він виліз із саней біля ставка й пішов пішки, щоб не зачули в школі поштових дзвінків. Незвичайний кінець розмови з Костиком його роздратував, бо йому видалось, що хлопчина, впізнавши попа, почав його дражнити.

В „Церковно-парафіяльній“ школі було все справно. Та ж наблюдатель не висловив задоволення, — навпаки — почав чіплятися до всякої

дрібниці. Вчитель не міг збагнути: яка причина? „Напевне, вже новий наклеп!” — й чекав прикrostи. І справді: прощаючись, ревізор відмовився від снідання, а, дивлючись зизом на вчителєву вишивану сорочку, запнуту стьожечкою, сухо поспитав:

— А то ваш синок бігав по ставку, в такому вязаному вбраннячку? Костиком звуть...

— Мій — затривожився вчитель.

— Не добре робите, пане Костенку, що навчаєте своїх дітей не поважати духовного стану...

— Тоб-то, як? — здивувався вчитель. — Костик у нас дуже ввічливий і до всіх ласкавий.

— А хто ж його навчив, побачивши духовну особу, враз співати „Паніхида, Паніхида”?

Костенку прикусив губу, але не пирскнув. Та ж було не до сміху; він відразу зблід, уявивши собі, що могло б вийти якби наблюдатель знав, до кого адресувалось те слово.

— Але, Бог з вами, отче наблюдателю! Точисте непорозуміння. Ручуся, що хлопець сказав те, без ніякого наміру. Недавно тут помер один чоловік і хлопчик був на панахиді, а з того часу раз-у-раз згадує те дивне для нього слово. Знаєте, що як ускочить щось у голову... А вас він не міг впізнати, що ви — священик: вузькі рукави, незвичайний комір...

— Можливо — згодився ревізор. — А мені чомусь видалось, що то — навмисне! Втішний хлопчисько... Нюхав кригу: чим пахне!... Хе-хе-хе!... — додав він, щоб „замняти” очевидну недоречність.

Ревізія минула добре, а все-таки тато вернув після школи незадоволений.

— Слухай-но сюди, Костику! Коли ти не перестанеш кликати Киндера „Панахидою”, то я віддам

Його дідові Пилипові. Розумієш? У нас його більше не буде!

— Чому?

— Тому!... Памятай, що я тобі сказав.

— Коли?

— Як коли? От тепер.

— А що?...

З передпокою заторготіла клямка: мабуть прийшов Грицько й приніс ключа від школи. Тато вийшов, розмова лишилась нескінченою, а справа — незясованою. Коли ж тато повернувся до їдальні, Костик кинувся йому на руки й почав розповідати:

— Розумієш?... Я ковзався на леді з „смотрящими“. Одно смотрителя упало й набило отаку-у гу-улю! Тоді, розумієш? — прибігла ота...

— Яка?

— Ота, розумієш?... Смотри... телиха...

— Може „смотрящиця“? — засміявся тато.

— Ну, да! Смотрителиця, й почала скубти Витьку за вухо... Я й утік...

Так пригода з наблюдателем і Панахидою відійшла сама собою на задній плян.

Другого дня заслабла мама. Їй було дуже погано, бо вона плакала й кричала кілька день, аж поки не пожалів її лелека й не приніс Костикові братика. Одначе лелеки Костик не бачив, бо його забрав прубий вуйко — фельдшер, що приїздив рябою конякою без машталіра, вдень і в ночі. Костик взагалі не любив цього нахабного вуйка, котрий завжди, що - йно у Костика заболить горло, лізе йому в рота, розтулюючи зуби ложечкою. Тим - то він навіть і не здивувався, що вуйко забрав „їхнього“ лелеку собі: від грубого вуйка

можна було сподіватись найгіршого! Але, куди саме він того лелеку вивіз? — Костик так і не допитався: всі були якісь незвичайні, увесь час цить-кали на нього й махали руками...

Що-правда в тих незрозумілих подіях був і добрий бік: на Костика не зважали, не набридали з носовою хусткою, не мили губкою за вухами й він з Панахидкою цілі дні ковзався на ставку і міг досхочу качатись в снігу. Навіть ніхто не довідався про те, що він підбив сніжкою око одному „смотрительяті“, а коли його — Костика, захопила за вухо смотрителька (ця її погана звичка була давно відома!), — він довго по тім показував їй язика й сто разів гукав на неї — „Смотри - телиця“! — чого вона дуже не любила...

На Св. Миколи в селі був „храм“ та йменини настоятеля церкви — отця протоєрея, мітрата. Тато з мамою довго радились, чи йти їм на го-стину, чи не йти, потім — кому саме йти, а кому лишитись вдома, чи брати Костика, чи покликати бабу Устю, щоб вона доглянула вдома дітей? Видима річ, Костик обстоював, що конче треба йти й конче — з ним.

— Не підемо, — так гризтимуть, що деремо догори носи, цураємось... А підемо — наслухаємось усякої гидоти. Та ж нема чого казати: мусимо! Тільки ти, Наталю, не затримуйся, підем швиденько додому, до малого та забереш і „його“ з собою. А я вже буду там за „лозла отпущенія“, — сказав, нарешті, татко, надягаючи на руки якісь білі молошники без дна й без вушок.

Костик добре розумів, що те — „забереш його з собою“ стосується не до кого іншого, як саме до нього, але дискусії не розпочав. Далеко було цікавіше, як тато буде „за козла“, та й те пе-

решкодило, що його враз роздягли й почали шурувати губкою за вухами...

У отця „протоєрея“ були повні хати „дядів і тьоть“. Костик кожному вуйкові давав ручку й „шаркав“ ніжкою. „Товстий дядя“ — фельдшер вхопив його на руки й почав допитувати, скільки йому років? Костикові було незручно, „матроска“ лізла догори, під пахви й, щоб відчепитись, він мовчки показав одну ручку, розчепіривши всі пальчики й притулив ще один пальчик з другої. Але в тій хвилині здалека зачув голоси „смотрятелей“ та „протоєєрового“ Жоржика й почав видиратись, вимахуючи руками й ногами. Потім знову його затримала мама, бо відірвався блакитний бант від „матроски“, зачепившись за срібну свинку, що висіла на ланцюжку „грубого вуйка“ й була, власне, єдиною річчю, яка сяк-так виправдувала існування цього неприємного „дяді“. Поки насаджували на належне місце ту блакитну кокарду, Костика дуже кортіло розпитати про „їхнього“ лелеку, але ж, крім „розумієш? розумієш?“, він нічого не міг сказати, бо забув, як той бузько - лелека зоветься. Тільки після тої довгої й незносимої проволоки, його повели до „детської“, але ж ще й по дорозі до того дитячого покою треба було раз - у - раз комусь давати ручку, з кимсь цілуватись, „шаркати“ ніжкою й відповідати на цілком зайві набридливі питання: як його, Костика, звуть, скільки він має літ? І навіть на таке, цілком уже дурне: „чи він — козак, чи дівчина“?... Нарешті, Костик таки добився до дітей.

Що робилося по інших покоях, тепер йому було байдуже. Хіба, що цікаво було підглянути, що саме становили на столи в їдальні? Та це великий інтерес викликала пекарка, де було багато машта-

лірів з чудовими батогами. Жоржик навіть за-
певняв, ніби йому дозволили ними цьвохкати, що
випадало на явну неправду, бо в пекарці не було
де й повернутися. Тому й з неї, як і з інших кі-
мнат Костика, як і всіх дітей, негайно випихали до
„детської“.

Тим часом по інших кімнатах стояла, як гово-
рили семинаристи, „зелена нудь“. Позбіралося
люди, що, або ж кожного дня бачили один одного,
або ж були з багатьма через різні дрібязки
„в сорі“, тоб то в сварці, а тому уникали одно-
ного. Та й взагалі, до вечері „розмова не клеї-
лась“, язики не розв'язувалися, в хаті панувало свя-
точне очікування: ось - ось відчиняться двері
в їдальню. Сьогодні ж ще дуже стримувало всіх,
що межі гістьми були такі високі особи, як отець
наблюдатель і „сам“ ключар катедрального со-
бору з губернії*). Вони приїхали навмисне, щоб
„вшанувати своєю присутністю“ пан-отця Миколая
та його „благовірну супругу“ Варвару Петровну,
іменини якої, заради економії святкувались за од-
ним заходом на св. Миколи.

Високі гості грали з господарем в „пульку“**).
Грали „чинно і благоліпно“, без вигуків, гоготання
й лайок. І тільки один почмейстер, місцевий
штукар і паливода, — вигукував раз - по - раз
якийсь утертий жарт:

— „Хід“ їхненький, а ремизик — нашенький!...
Прокативайтесь, отче імениннику!

— А ми цю кралю — по мордасам! Це ж бо

*) гієрархічно — друга духовна особа (по архиєреєві й
протопові) особа в губернії

**) картярська гра — преферанс

єдина нагода порядному чоловікові дати дамі по портрету!

Навколо грачів стояло кілька люда. Вони заклавши руки за спину й, мовчки, заглядали до карт. Коли ж хтось лишався „без своїх“ чи робив мильний тяг, — „соглядатаї“ голосно сміялись й дебатували. Зовсім самотньо, в найтемнішому кутку сидів молодший пан - отець, підручний протоєрея, й вдавав, ніби роздивляє пошматаний та заяложений дітьми родинний альбом, всі фотографії з якого знав давно на пам'ять. Це була його форма мовчазної демонстрації, бо ж він був у сталій опозиції до „отця настоятеля“. І було чого. Вже третій рік його тримали „на дияконськім содержанні“ (утриманні) й видавали відповідно — меншу частку з „кружка“ — церковної скарбонки.

В другій кімнаті, зпоконвіку званій „баришенською“ (дівочою), на старосвіцькій довжелезній канапі, під великою виляною олеографією що колись у дідуся іменників зображувала „захід сонця взимку“, тепер же була лиш шматком червоно-бурякового паперу, — рядочком сиділи дами, як ластівки на телеграфному дроті. Вони тихенько „шушукались“ сусідка з сусідкою, переказуючи сільські новини. Під круглою великою грубою, підперши щоку рукою, стояла товста проскурниця — неодмінна учасниця всіх сільських балів.

В другому кутку, під високими фікусами, скупчилися семинаристи й єпархіялки — панночки. Там бубонів молодий басок, зривався короткий зойк, що так раптом зникав, як зненацька й вибухав. То був найвеселіший куточок всього дому, бо семинарист Шпичовський майстерно передражнював

ректора семінарії, наддаючи з усіх сил, щоб очарувати Тонічку, господареву доньку.

Від гуртка до гуртка розміреною ходою пересувався отець дякон. Кошавий, високий, рівний, як тичина; селянами був званий „рожном“, але молодий дяк — „псалмопівіць“, що конкурував з ним своїм басом, говорив про дякона не інакше, як „наш напружений (напнутий) дякон“...

Учитель Костенко не мав що робити. З пристойності він трюхи затримався при картях, але, не тямлючи в картах, відступив і здибав у передпокою „рожна“, що з байдужим виглядом розглядав вишиваного кораликами („бісером“) лева. Вони спинились і почали говорити про вагу літери „Ѣ“ в правопису. Учителеві було цілком байдуже, але з професійної повинності він завзято боронив той горбатий і рогатий значок.

— А як же ви напишете без „ята“ — „солнце сѣло за село“?, — нарешті, знайшов він убійчий аргумент.

„Рожен“ змів з чола довге волосся, хвильку помислив і влучно відбив напад:

— Дуже просто: треба писати, як говоримо. „Сонце сіло за село“ — і край!

— Е-те-те-те!... Так то ж буде по нашому, по українському, а не по московському! — голосно відповів Костенко саме в той мент, коли „виходящий після здачі“ наблюдатель встав з-за грального „ломберного“ столу й спинився біля них.

— Що це: „по вашому, по українському“? — з притиском спитав він.

Костенко зашарівся, зняковів й почав язювати тему розмови.

— Н-да! — тільки й встиг промовити наблюдатель, бо його вже кликав почмейстер.

— Пожалуйте, отче наблюдателю! По наблюдайте, як отець іменинник „сіли без двох на семи“?!

Костенкові було враз зіпсуто лишки можливого настрою. Він знав, що йому того речення не забудеться й вже далі не чув, завзятих нападів „напряженого диякона“ на „ять“, котрому та дурна літера ще в бурсі переорала дорогу до попівства. Костенко якийсь час дивився на незграбне диякона „Адамове яблуко“*), що за кожним словом плигало вгору та вниз над папіряним комірцем, а потім урвав розмову й пішов нагадати жінці, що вже їй час іти додому.

Треба було довго й докладно пояснити причину господині й усім „домачадцям“, які по черзі не розуміли, як можна тікати від столу, коли вже на нього поставлено „хліб — сіль“? Потім зачалася безуспішна боротьба з Костиком. Ставало очевидним, що без насильницького чину й більшого чи меншого скандалу витягти його з „детської“ не пощастить. Всякими принагідними обіцянками поведлося лише виманити його до передпокою, де вже стояла одягнена мама. Але ж тут Костик зручно викрутився й між ногами гостей з войовничими вигуками знову чкурнув у „детську“. Щоб не підкреслювати його впертої неслухняності перед цілим „синедріоном“, що знайшов у тій події певну розривку в заморюючій чеканні на вечерю, — довелося капітулювати.

— Нічого з хлопцем не вдієш, коли він має тут таке миле товариство. — підсолодила мама прикрість вимушеним компліментом. — Приведеш

*) Борлак

його, Петю, сам. Тільки нагляддай, щоб не заснув по дорозі.

А Костик дуже вчасно виграв справу: в дитячій покої саме зачинався „звіринець” і його самого враз іменували „Єгипецьким ведмедем”. Забавка була чудова, особливо ж, коли Жоржик-Гориль почав (замість дерев) дратись на круглу, оббиту бляхою грубку, тікаючи від kota, що був повинен грати роллю молодого тигра. Всі узнали за велику шкоду, що в цей мент не було тут Панахидки, яка знаменито надалася б бути замість пантери, коли б її поплямити чорним атраментом, як радив „смотрятельонок” Гріша.

Саме коли проскурниця Дарія Савеловна, затуливши рукою рот, голосно позіхнула, — широко відчинились двері з їдальні й на порозі з'явилась іменниця Варвара — Петровна. Видимо, вона й сама не сподівалась, що двері розчиняться так нагло й вона не скінчить долаяти наймички. Тим то в перший мент, як об'явилася господиня, всі бачили на її обличчі злісний вираз роздратування. Але ж у гостей ще не встигла скластись ясна думка про причину, як в одну мить перед їхніми очима той вираз змінився в солодку ласкавість та привітність.

— Господа, прошу покорно, пожалуйте закусь, чим Бог послав! — мягко прозвучав її медовий голос. — Николай Іванович! — звернулася вона до чоловіка. — Преси уважаємих гостей до столу!...

— Зараз, зараз, душко!... Дві черви мої! — озвався він, не обертаючись. — Зараз скінчемо.... Пас.... Преси гостей... Чий тяг?.. Преси.

Гості повільно підводились, обшукувались,

чоловіки відкашлювались, немов перед концертом, дами витирали схованими в кулаках хусточками куточки губів, — але ніхто перший не рушав з місця. Була ніякова хвилинка, коли „з-за приличія” доводилось затримувати себе й ковтати слину, що буйно котилась, роздратована довгим очікуванням та виглядом довжелезного столу з силою пляшок та цинових пуделок з різними консервами й маринадами, так званою „закускою”.

Старий „смотритель” духовної бурси, що чомусь жив тут на пенсії, нетерпеливо й цілком одверто прицьмукував губами й пожадливо промовив:

— Боже праведний! Коліко явствій і пітій!...

В цій хвилині з грюкотом розчинились протилежні двері й в їдальню влетів ошалілий кіт, а за ним, мов з мішка, посипались дівтаки з галасом кинулись під столи та канапу ловити свого „тигра”, на якого вони полювали. Костик — найменченький — зачепився за Жоржову деревляну рушницю й розтягся на підлозі та зчинив лемент. Під носом у нього показалась рожева плямка. Тато метнувся до нього, але підскочила Тонічка й повела потерпілого „мисливця на тигрів” знову до „детської”.

Гості уможувались.

„В голові столу” посідали губерніяльні панотці: ключар та наблюдатель. Потім — становий пристав (поліційний комісар), що приїхав саме на вечерю. Далі — господар, його престара мати й смотритель бурси з своєю повновидою, досить молодою панею, що таки й справді нагадувала расову телицю. До сільських „панів” примостився й почмейстер. Далі сиділи, творючи нову групу, — фельшер з фельдшеркою, почмейстєрова, дві

вдови попередніх священників цієї парафії, що були завжди вкупі й звалились або „дві матушки“, або „жени мираносиці“. Молодший пан-отець, демонстративно чекаючи особистого запрошення сісти, проморгав зручніше місце й опинився попліч „напряженого рожна“, якого ненавидів. З другого боку діякона сів учитель Костенко, а біля нього — вчителька ткацької школи — „Симочка — діва“, суха й маніжна, непевного віку. Дарія Савелівна опинилася в товаристві „псалмопівців“ та волосного писаря. Ці три норозили сісти конче вкупі й ближче до семинаристів, бо їхньою спільною метою були не бляшанки з маринатами, а „батарея“ пляшок. Далі сиділа молодь, що враз почала хихикати й шушукатись. Всіх було тридцять три особи — порахував опозиційний пан - отець й, без ієрейського смирення для самовтіхи додав в думці: „ї майже всі — сволочи“!

Видима річ, що для такого товариства на цілому селі не нашлося б одного так довгого столу. Тому до заднього кінця було припоєно кілька картярських чи то — „ломберних“ невеличких столиків, обруси на яких були посколювані між собою пришпильками.

Бенькет почався мовчки. Тільки чути було дзенькання пляшок об чарки: наливали.

— Прошу ж, кушайте пожалуста! — починала припрошувати господиня, обходячи стіл, мов квочка гніздо з курчатками.

З чаркою в руці підвівся отець ключар й обвів стіл очима, які видавались неприродно великими крізь дуже побільшуючі круглі скла окулярів, в жовтій роговій оправі. Всі захвилювались, не знаючи: чи й їм треба підводитись з місць, чи можна

сидіти? Але ж, коли побачили, що встали почмейстер та фельдшер, які розумілися на „бон-тоні“, — всі також звелись на рівні й взяли за чарки. Щоправда, у „рожна“ вже була порожня, бо він не сподівався привітальних тостів і „роздавив“ свою негайно, по першому запрошенню господині.

— Видите, щоб не скисла... або ще розіллеш таке добре ненароком! — прошепотів він на вухо до сусіди-вчителя на своє оправдання й узяв чарку повною жменею, щоб не помітили інші її ганебної порожнечі.

Промова була незносіма довга. Не знать, чи був би їй взагалі кінець, коли б один з дяків — басистий, зануджений непотрібним „вимотуванням жил“, не придушив рукою краю ломберного столу. Дека того столика дуже легко звелася, мов норувистий кінь на задні ноги, — й по похилій площині до необачного „псалмопівця“ раптом посунулись бляшанки, пироги, пляшки. Сусіди метнулись все те ловити, господар кинув в той бік погляд, повний зневаги й обурення, але саме в той мент окатий ключар виголосив „четі достойних іменників многая літа“.

Гості повним голосом гаркнули многоліття, яке покрив густим басом винуватий дяк, щоб принаймні тим затушкувати свою вайлуватість...

Голосний спів привабив дівчорі: вона всипалась в їдальню.

Костик, углядивши близько себе татка, кинувся до нього. Призвичаєний вечеряти, сидючи в нього на колінах, хлопчик і тепер хотів конче додержати того доброго порядку. По короткій дебаті вчитель таки мусів його взяти на руки.

Знову в хаті стихло: лише цокотіли чарки, вчувалось смаковите покрюкування дяків та семина-

ристів, брязчали ножі по тарелях, хтось чавкав, хтось цмокав. А на тлі тієї тихої музики виводила солодке сольо господиня, припрошуючи до страви гостей, та коли - не - коли виривався давно всім відомий поштмайстер дотеп.

Костик їсти не хотів: він уже „по шнурочок“ наївся цукерок та горіхів з фіґами, але ж його дуже цікавили всякі невидані речі, що були на столі. А що гола татова відповідь йому мало - що висвітлювала, то конче кортілось за все потриматись рученятами. То ж невільно він збирав на себе увагу всіх ближчих сусідів та молоді й цілком заплутував становище татка. Далі ж ставало ще гірше, бо „в голові столу“ зачалась та поважна розмова, якої татко найдужче боявся. Почмейстер обернувся до нього й голосно запитав: як треба справно говорити: малоросійська чи українська ковбаса? Косенко вдав, ніби він не чує, але ж мова „в голові“ враз перескочила на „сепаратизм“, „Шевченков язик“, „мазепинство“. Швидко розмовою опанував отець наблюдатель. Він говорив про самостійницьку пошесть поміж вчительством і кілька разів недвозначно поглянув у Костенків бік.

— Понавішують в своїх помешканнях портрети революціонера Драгоманова, понадягають вишивані сорочки зі стьожками... А в кого — діти, так жадного слова „по - рускі“ не вміють, — пливла його рівна мова.

Всі слухали й більшість суголосно хитала головами.

— Тату!... А то — сова? — несподівано виривався Костик, вказуючи пальчиком на отця ключаря, окуляри якого нагадали йому малюнок над літерою „С“.

— Ти не вмієш себе тримати в товаристві! —

незвичайно різко й хрипко промовив тато по московському, а сам увесь почервонів, аж до волосся.

— „Й чого, чого я сюди приперся“? — било йому молотками у висках. — „Чого?“ — але відповіді не було, як не було й перед очима виходу з цього скрутного й прикрого становища.

Поважні гості примовкли. На краю молоді хтось стримано пирскнув. Підпилий вже дяк, передчуваючи скандальник, не втерпів, і в тій хвилиній тиші, мов ерихонська сурма, прогудів його могутній бас:

— Що ти сказав, козаче? Хто — сова?

— А отой! — щиро й наївно вловився на провакацію Костик, показуючи пальчиком на губерніяльного отця ключаря.

Між молоддю вибух стихійний сміх. Костенко зірвався з місця й потяг Костика до передпокою. Видимо, притис йому ручку, бо хлопчик враз вчинив голосний плач.

Ключар розгублено блимав своїми великими очима, роблено посміхаючись, а його довгий ніс посинів, мов кишка у індіка. Господар і господиня почали „заминати“ осудовисько. „Дві матушки“, „Симочка - діва“ та проскурниця хором гістично „ахали“...

— За здоровля високочтимих гостей! Уррра, панове! — гукав отець Миколай.

Костенко з сином більше до столу не вернулись. Але ж, видимо, всі цього боялись, бо павза тривала, аж поки змінили потраву. Нарешті, перший не стримав свого обурення отець нагляда-
тель:

— От, панове й дами, й маємо живий приклад того, що я перед цим говорив.

— М-да! — спинив його уражений отець ключар. — М... да... однакже, отче Августине, тож... ваші підчинені, за котрими ви ж самі й наблюдаєте... Видко вже з цього, якої доброї науки вони навчають чужих дітей, коли виховують в такій... можна сказати, роспусті власних!... М... да!

Загальна стриманість враз прорвалась, мов гатка в ставку. Кожний вже мав готову думку й всі заговорили одночасно, перепиняючи один одного.

— Атеїст і мазепинець... Од'явлений мазепинець! — найголосніше гукав почмейстер, у якого вже подвоювались річі перед очима. — Просто непонятно, куди тільки наша власть дивиться?! — шпигнув він на адресу пристава. — Почитали б ви ті листи, що йому пишуть його однодумці!... Навіть на картках на одкритих картках, помітаєте! — так нахабно понаписувано „Вельмишановний“, „з глибокою учтою“... Га?! А власть тільки дивиться й мовчить!... А хіба це не спокуса для всього народу християнського, що він „кощунственно“, по блюзнірському зве паршивого пса, можна сказати, твар предпоследною, — церковним, майже божественним словом „Паніхида“!?

— Не може бути?

— Чи ж видано? Чи ж слухано?

— „Ах! Ах!“ — заохали знову „жени мироносиці“.

— Чистеє скушеніє! — витерла губи проскурниця.

— Дозвольте! — голосно озвався „рожен“. — Тут помилка: то його синок говорить по-дітському „Панахидка“, а сам вчитель зве пса „Пан - Киндер“,

бо ж то не сучечка, а, звиніть, песичок і повинен мати мужецькоє імня....

— Не має жадного права також глузувати й з єврейського населення!

— Так, може назвати й Галилеєм, — раптом розпалився отець іменинник.

— Ну, да, перервав його, помалу обертаючи язиком поліцейний комісар. — Не було б Галилея, то може й земля б наша не крутилася б...

Однак з того гамору, що счинився за столом, вчені й досвідчені семинаристи враз вирішили, що тут земля під гостями крутиться швидше, як треба. Алькоголь підопривав почуття образи, робив її спільною всім присутнім, розпалював галас і несподівані ідеї...

— Необхідно негайно припинити „безобразіє"! — раз-у-раз гукали волостний писар та почмейстер, атакуючи поліцейного комісара. — Так далі бути не може!

Скінчилось тим, що пристав здався. Ледве тримаючись на ногах, він забрав замість „понятих" — свідків почмейстера та басистого дяка й пішов з ними робити негайний трус у вчителя...

Цієї ночі поперше Костика били...

Били й ще раз, коли на Свят-Вечір татові прийшов папер з наказом до Водохреща переїхати „для пользи служби" до іншої школи на глухі Шкурупіївські Хуторі.

Того ж таки вечора прийшов з міхом дід Пилип і забрав собі „задля баштану" нічим неповинну Панахиду.

Костик гірко й довго плакав. Не так від того, що його наплескали, як за любою Панахидою. Він

плакав і затинав маленькі кулачата та грозився вікном дідовій спині, на якій, теліпаючись на всі боки, ворушився живий клунок...

Любий Костику! Не плач і почекай затинати свої кулачата. Затнеш їх тоді, як виростеш, але ніколи не спробуй плакати, коли хочеш, щоб над твоїми бажаннями не співали панахиди...

„БРЕД” *)

Вже проминула масляна, вже продзвонили в „жилавий понеділок” дзвони на церкві „Хрін-редька, хрін-редька, хрін...”, настановляючи великий піст, а надворі все ще вила завірюха й лежав м'який і брудний, як жидівська перина, сніг.

Тарко почував від того персональну образу, бо ж він кожного дня чув, немов з матриці стереотипа читане те саме речення, що його пустять з хати, коли ростане сніг. Бо ж саме той сніг йому й зашкодив. Коли нападало його більш як по коліна, Тарко бігав у садку, лазив по наметах, „спивав” комяхи чистого й неначе солодкого снігу з віт кущів, понабірав у чобітки, панчішки, за комір, вгрівся так, що аж розстебнув кожушинку, — а вже увечері сидів за столом червоний, мов кацапський кумач, оспалий і байдужий до їжи. Другого дня його вхопила велика гарячка, встати з ліжка не міг, а потім... потім лише невиразно пам'ятав біля себе постать Ольги Миколаєвни, тієї, що приїздить тільки тоді, коли в хаті хтось буває хворий і коли тато пише листа, якого конем „Лиском” відвозить дядько Хведір. По кількох днях Тарко прийшов до тями, здивувався, що його груди й спину було дуже обмотано білими, теплими тканинами, спробував розпитатись, та ж його зацитькали, мама плакала, а він, зрештою, мало чим і цікавився, бо йому дуже хотілося спати. І от, аж сьогодні, аж по трьох повних тижнях, його одягли й дозволили вийти до їдальні. Мамуся й татусь вели його, „немов архи-

*) М'аріння, маячіння

рея", за ручки, а дідусь, зустрівши його в їдальні, дуже весело промовив:

— Ну, так!... Нарешті, прийшов і наш Лазар!

— Який Лазар? — тихо запитав Тарко, оглядаючись по хаті.

— Отой Лазар, що воскрес з мертвих! — показав на нього пальцем розрадований дідусь, поглажуючи свою довгу, срібну бороду, яку дуже любив Тарко.

— Я — не Лазар, а — Тарас! — з певним незадоволенням відказав Тарко. — Татусю, навіщо дідусь на мене... таке на мене кажуть? — запитав він, шукаючи в батька оборони.

— Бо то був собі колись такий чоловік, що звали його Лазар. Він вже був помер, нічого не почував, не їв, не пив, от так само, як ти, кілька повних днів, а потім і ожив. От, через те дідуньо тобі й сказав, що й ти також Лазар, — пояснила мама. — Їж гарненько бульйончик. Він дуже добрий, з курятиною.

Тарко проковтнув ложку юшки, скривився й запитав знову?

— І Лазар їв суп з курятиною?

— Видима річ, а якое інакше? — відказав тато.

— Іще й дуже любив! — додав дідусь.

Але Тарко з нехиттю проковтнув ще ложку:

— То він був на тім світі?

— Ну, був, — знову сказав тато. — Ось, їж бо гарненько, то я тобі по обіді розповім все докладно про нього й про його сестер. Це — дуже цікаво.

— А я не був на тім світі... і юшка солонна. Не хочу більше. Де ж той Лазар вмер?

— Вмер він вдома, а поховали його в камяній печері, яку завалили важелезною каменюкою... —

почав був дідусь, та в розмову втрутилась бабуня, що вступила в їдальню з кухні:

— І почнете розповідати от таке хворій дитині! Хоч би вже ти стримався, Свиридоне! Наговорять такого, що в хлопця знову почнеться „бред"!...

— Який бред, бабуню? — жваво вчепився Тарко, почувши нове слово.

— Ото ж, я й кажу! — махнула бабуня рукою, докірливо оглянувши присутніх. — Не хоче дитина юшечки, так дайте їй курячу печіночку. Ось, дивись, Тарочку, яку я сама тобі всмажила! Ні, вони зачнуть про смерть та про всякі каменюки! — дала вона, звертаючись вже до мами.

— Ну, печіночку я їстиму, тільки зпочатку скажи, татусю, що таке бред, і чому я не був на тім світі?

Татусь лагідно пояснив, що таке мёріння, а про той світ сказав, що Тарко не був там ледве-ледве.

— Не дійшов був лише з пять кроків, — хотів пояснити дідусь, але погляд бабусі затулив йому рота.

По обіді хлопчика знову відвели до дитячої кімнати й поклали в ліжко.

Таркові безмірно набридло лежати. Він вже знав напам'ять всіх звірів та індіанців, намальованих в товстій книзі, званій „Природа й люди"; вистудював життєві смаки павука в кутку над лежанкою; переслухав усі улюблені казки, а на жовтого ведмедика з ґрунтовно заялозеною мордочкою та одним немистяним оком, так само, як на кубики й торохкотьолки, не міг дивитись. З цікавістю ще міг слухати грамофона, якого принесли навмисне від отця Потапія. Грамофон бавив Тарка найдужче, особливо тоді, коли тато ставив шпеника „на повільно" і пискливий співак враз починав густо, як

великанський жук. А ще принадніше було запахнути в рупора мамину м'яку хустку чи малу подушечку-„думку“, на якій любив дрімати дідусь у високому кріслі. Тоді видавалось, що співак пішов кудись далеко-далеко й співає аж в дідусевім покої. Біда була тільки в тім, що крім Тарка та дядька Хведора, який часом увечері слухав під дверима, рішучо нікому грамофон не був до вподоби, а особливо, коли шпеник стояв „на повільно“. Найбільше ж не любив музики кіт Ахав, а одного разу, коли Тарко спробував запахнути його м'яку морду в рупор замість „думки“, покреслив йому через всю щоку, як казав дідусь, „паралелі“.

Взагалі було незносно журно й нудно.

Увечері приїздила Ольга Миколаєвна. Міряла теплоту без кінця й краю, знімала пригрівку й робила всякі інші огидні річі. Спромоглась вона на єдину цікаву річ, а саме — розповіла, як її рябий Ральф вліз у пивницю й там поїв неймовірну кількість сиру та масла. Тарко дуже сміявся, а надто, коли почув, що Ральф враз ще в льоху дістав і кару, бо ж його привалило каменюкою, що нею гнітили сир, й Ральф дуже вив, бо не міг вилізти з пивниці, й тим сам себе видав.

— Як Лазар в печері, з великим каменем! — згадав Тарко оповідання за обідом.

— Що таке? — відразу не зрозуміла Ольга Миколаєвна.

— Ну, як той Лазар, що був собі на тім світі, — пояснив Тарко.

— Тю на вас, паничу! — сказала Ольга Миколаєвна, витягаючи зпід його руки термомір. — Подивимось, чи нема у вас знову „бреду“?

Та ж термометр „був добрий“; тато розповів, про що мова; Ольга Миколаєвна задоволено по-

сміялась; сказала, що все гаразд і Тарко завтра може не лягти в ліжку, хіба що попроситься сам.

— Таке!... Видана річ, щоб Тарко сам просився до ліжка!...

Другого дня, коли Тарко сидів на столі й заглядав у руру грамофона, щоб таки на власні очі побачити того, хто там харчить і кашляє, — він вчув, що в дворі зарипіли санки. Виглянув вікном і закричав, аж по всіх відзвичасних хатах залящало луною:

— Татусю! Ма-а-мо!... Хтось приїхав... Мабуть го-о-сті!... Земськими кінями... із дзвониками!... — Зірвався з столу, аж грамофон з переляку раптовно замовк, й метнувся по хатах шукати татуса.

Справді, приїхали гості: була то тета Людя з Самари, а з нею її синок Яша.

Тарка не пустили до передпокою, потім довго тримали тіточку та Яшу в їдальні, щоб вони зпочатку добре обігрілись, й аж тоді дозволили вийти Таркові.

Тіточка враз хотіла була його цілувати, але він прудко відхилився й поважно поінформував:

— У нас цілуються тільки дівчата. Я не хочу!

— Ну, а з братиком, з Яшею? — запитала тіточка.

— Шею?... Що?

— З братиком поцілуєшся?

— Хіба ж він — дівчина? — відбив льогічно невдале запитання. — І з ним не хочу! — ще поважніше заявив Тарко, простягаючи хлопчачові ліву ручку, бо ж правицю все ще затримувала в своїй тіточка.

— Да ти, брат, серйозний молодой челавек! — здивувалась тета й спитала: — А сколько же тебе лет?

Таркові здалось, що тіточка цікавиться, чи були в нього кольки, але він знав, що кожний новий знайомий всамперед питається, скільки йому років, — тому, хоч і „на-сліпо“, але відповів добре:

— Буде пять, — і, щоб відвернути розмову з набридлої теми, гордовито додав, пильно розглядаючи Яшу. — Я ледве-ледве не був на небі!... Я мав плеврит... і кольки також мав!

Яша теж не був з соромязливого десятка: він і собі враз устряв у розмову:

— А ну, покажі!

— Що — покажи?

— Да тот... етот... что ти уж імал?

Тарко зизом поглянув на брата й відступився до мами:

— Я мав кольки й плеврит... — виразно повторив він. — Він тут, — тнув себе пальчиком у груди. — Як же я тобі покажу? — Потім прихилив мамину голову до своєї й голосним шепотом запитав:

— Що воно говорить?

Старші сміялись, але ж послали дітей до дитячої хати.

Та, хоч Таркові ніхто й не пояснював — він сам зрозумів, що Яшине питання було дурне, а тому відразу поставився до гостя в певній мірі патронатно. Тим то, мов старший, він взяв Яшу за ручку й повів до своєї кімнати. За хвилину вибіг до татуса з запитом: що означає слово „Яша“?

— От, тобі й маєш! — здивувався тато. — Та невже ж ти й не чув? — Яків, Яцько, — по нашому. Розумієш?

Тарко хитнув головою, хвилинку помислив і запитав:

— Отой, що ти співав:

„А до мене Яків приходив,

Коробочку раків приносив”?

— Ну, вже ж! Той самий!

— Це дуже добре! Я люблю раки! — заплескав задоволено долонями й, підстрибуючи, побіг до гостя.

Там, однак, виявилось, що Яша жадних раків не має. Було це прикро, й, хоча враз забулося, однак ще раз пошкодило Яшиному престоїжкові. Коли ж вони почали роздивлятись Таркові виграшки, то вже Тарко цілком менторським тоном пояснював, де і що накручується, чого в автомобілі відломалось колесо і як на ньому можна друкувати книги, коли перевернути те авто догори дригом, привязати до вісі мотузочку й розкручувати цілі задні колеса. Тоді вони торохкотять, як друкарня!

— Хочеш: будем друкувати? — спитав він Яшу.

— Ладна! (Добре!)

— Га?... Я кажу: будем друкувати книги! Розумієш? — перепитав Тарко.

— Ну, да ладна!

Тарко відступив на крок, застромив пальчика в рота й уважно оглянув усього Яшу. Потім мовчки перевернув догори колесами авто, накрутив на вісь мотузочку й швидко смикнув: колеса заторготіли на всю хату.

— Ха-ха-ха! — радісно засміявся Яша. — Вот так балабоніт!

Тарко знову не зрозумів, але мовчки смикав одною рукою мотузочок, а другою засував у „радіатор” одну по одній старі засмальцовані гральні карти: тоб то „друкував ілюстровані книги”. Забава була чудова й могла б з переміною механіка тривати без кінця-краю, на жаль, швидко друкарів покликали до біду. За обідом Яша сидів біля своєї

мами, напроти Тарка й показував йому то один, то два пальці, примовляючи:

— Тара, Тара! А ти так не сделаєш!

Тарко знову поглянув на нього зпід брів й спитав тата:

— Що бо воно говорить? Воно — кумедне, адже ж правда?

Тато, сміючись, відповів:

— Не „воно“, а „він“ говорить, що ти так не докажеш зробити пальцями.

— Пхе! От, штука! Сто разів зроблю, тільки не хочу, бо за столом треба сидіти чемно! — урочисто проказав Тарко й, хоча, всі довкола сміялись, поважно й мовчки їв.

По обіді пішли гратись знову.

Тарко взяв олівець і, притулившись собі до боку почав накручувати, а сам дерчав, як годинники, коли „їх заводять“. Це він „заводив машину“ — паровоз. Потім — зпочатку потихеньку, далі — дужче й дужче запихкав і, нарешті, посунув тихо, крок за кроком, вперед. Далі кроки ставали швидші, й він побіг з одного покою до другого, оминаючи річі й людей, повертав назад і легтів, пихкаючи, до дитячої. Яша гонив за ним.

Виявилось, що це біжить не Тарко, а санітарний потяг, який возить ранених вояків.

Як вже всіх ранених було перевезено, куди слід, — „запускали“ грамофон, й Тарко, а за ним і Яша танцювали. Тарко — гопака й навприсядки, а Яша стрибав власні імпровізації. Далі пішли інші цікаві забавки.

Одно слово, всі дорослі враз помітили (тато й мама — з великим, тіточка — з помітно меншим задоволенням!), як Тарко, дарма, що був молодший майже на півтора року й менший на зріст, веде пе-

ред у всіх грах, а Яша його тільки наслідує. Видимо, що Тарко відчував це й сам, бо ж коли старі повиходили з дитячої, почав навчати гостя:

— Ти — не Яша, а — Яків!

— Нет, Яша!

— Яка — Яша?... Яша — це... яшна каша! А ти — Яків. Так і татусь співає.

— Какою татусь?

— Какий? Мій, отой...

— Твой папа?

— Папа — хліб, — уперто притис Тарко. — А я — Тарас, бо мене хрестили на йменини Тараса Шевченка.

Останнє зовсім збило Яшу з пантелику. Але ж він своїм звичаєм промовив:

— Ну, да ладна! — і взявши в руку оп'юку, запропонував: — Давай іграть в лапту!

— Хіба ти голодний?

— Нет... А што?

— Та — не „што“, а „що“ треба говорити! — поправив його Тарко. — Тебе, паничу, мабуть щось болить? — нарешті спитав він так, як його питала Ольга Миколаєвна.

— Нет! Я — здоровий. Нічаво не баліт!

— Ти — малий, а не здоровий. То — дядько Хведір здоровий, а ти... — відказав Тарко й глибоко замислився. В його голівці почала народжуватись якась думка.

Тим часом прийшла тета з мамою. Вони були одягнені в кожушки й збирались йти надвір — подивитись на господарство. Яша став проситись і собі.

Тарко ж ще не був такий дужкий, тому мусів лишитись в хаті. Тато поїхав „на потребу“. Дідусь спочивав у роговій кімнаті, відкіль вилітав його

храп, немов він „друкував ілюстровані книги“. Бабуня була в кухні, щоб доглянути, як дівчата приправлятимуть ліпшу вечерю. Тарко лишився на самоті. Він уместився з ногами на канапі, відпочивав і пригадував собі перебіг цього галасливого дня. І раптом йому розвиднилось.

Він стрибнув з канапи, побіг до татового писального столу, витяг поштовий папер й почав писати якісь карлючки. З літер він знав тільки „Т“ і „А“, якими починались його наймення та прізвище — „Тарас Антиохійський“. Однак при тих літерах він креслив всякі бублички, хрестики, „свинячі довіржки“, кривульки, аж перо бризкало по всіх доколишніх паперах. Коли, нарешті, скінчив і умазаними в атрамент руками намагався застромити свого листа в коперту, почув, що хтось стоїть у нього за раменами.

То був дідусь.

— Що ж ти там пишеш, писарю?

— Листа! — поважно відповів Тарко, заслинюючи коперту.

— Кому?

— Ользі Миколаєвній.

— Про що?

— Щоб негайно приїхала до нас!

— Чого? Хіба тобі знову недобре? — затривожився дідусь і взяв його за голову.

Тарко замотав голівкою, заліпив коперту, застукав її кулачком і, ставши перед дідусем, таємничо почав йому викладати:

— Я — не хворий... Але той Яків, чи Яша, дідуньо, він ду-у-же хворий!... Він, знаєте, весь час говорить якісь дурниці! Каже: „ладан“ та „ладан“, просить „лапші“, а їсти не хоче; говорить, що він здоровецький, як дядько Хведір, коли ж він, знає-

те, малий!... У нього, дідуньо, — „бред“!... На́те вам отсього листа й звеліть дядькові Хведорові, най швидше запрягає „Лиска“ та їде по Ольгу Миколаєвну, бо буде погано... А тіточці скажіть, щоб його поклали в ліжко, постановили йому тер... тер... термометра й не пускали надвір... Розумієте?...

В Л О В И

Було це дуже-дуже давно.

Дідусь Юхим тоді був ще такий маленький, що його одягали лише в саму полотняну сорочечку та високо, під самими пахвами, підперізували тканною жовто-синьою стьожечкою. Крім довгої сорочки та жовто-синьої підперізочки, при ньому ще був нерозлучно зроблений з уламка коси невеличкий ножик — „кіска”. Юхимко щодня причепляв його до підперізки, а на ніч уважно засував собі під подушку. Ці три річі й складали все літнє Юхимчине вбрання.

Правду кажучи, про осінь була ще в нього „бу-мазейова” камізелька, якою він страшенно пишався, бо ж по тій зеленій з рожевими квітками „жильотці” всі сільські хлопці пізнавали в ньому „дяченка”, — особу, на значний щабель за них вищу. А на зиму старанно приховувались з минулого року трохи завеликі, бо „на вирост” чобітки з свинячої шкіри та чепурний козушок з сивим, „майже репетилівським” комірцем. Та ж зимову й осінню одіж зложено до великої скрині, по якій були намальовані гарні, повні піони та не розквітлі ще туліпани, які, по запевненню ще Юхимчиного дідуса, мали розквісти „аж перед другим Пришестям”. Юхимко, дарма що прагнув того всією душею, не був докладно знайомий з обсягом тієї дорогоцінної скрині, бо з неї так гостро душив тютюн, що Юхимко раз-у-раз тяжко чхав, коли її розчиняли, а тому й тьмяно уявляв собі родинні скарби. У всякім разі продовж літа він цілком задовольнявся своєю нескладною екіпіровкою.

Так, дійсно, було це давно...

Білоголовий семиліток Юхимко річкою лив сльози й цупко тримався за бігунці, що стояли біля ганку дяківської хатини. В бігунках нетерпеливо фиркала невеличка, як огурчик, кругленька конячина, до якої тулилось довгоноге лошатко, а двоє дорослих Юхимчиних братів не менш нетерпеливо умовляли хлопчика припинити реви й увільнити їхнього повоза.

— Але-е-ж ви мені обіцяли, що ві-і-зьмете на лу-ууки... на сіножа-а-ать!

— Ось слухай-но сюди, Юхиме!... Сказано ж тобі по християнському: сьогодні неможна!... А ти дограєшся, що я перестану з тобою панькатись й зроблю тобі на голові такий сінокіс, що на ній жадного шпичака не зостанеться... То ж — уїдливе хлопця... Геть відціль!... Причепився, мов той репях!...

Брат Панас нещодавно прибув з семінарії додому й отсе вперше мав змогу вибратись на полювання. Його брала гаряча нетерплячка. Й було чого: рушниця блищала, як скло; торбина була повна знаряддя, а — найголовніше — що вранці, як баба Секлета доїла корову, він ненароком побачив її коліно. А хто ж не знає, що побачити голе жіноче коліно перед ловами — означає великий мисливський успіх?

Старший брат Орест, спокійніший і лагідний, терпеливо тримав у руках віжки. Йому навіть було жаль засмученого Юхимка, тільки ж він не вступався за нього, не будучи певний, чи при полюванні малий не напитає собі біди: прецінь не буде часу, щоб його доглядати.

— Юшко, — почав він, — будь слухняний. Як що лишиш нас, обіцяю тобі привезти синю ракшу. А на луках — там дядьки з косами. Ще якийсь

махне тебе по нозі. Ми ж будемо до пізна, а на луках і вохко й студено увечері. А ще ж і в лісі небезпечно: пригадуєш, як на містку, біля сосни торік заїли діда Куксу лиси? Та й вовки трапляються! Коли діда ззіли, то тебе — малого хлопця — проковтнуть із твоєю „кіскою“!

Але ж, хоч би ті урезонювання тривали й півдня, — вони б не переконали Юхимка: мрія поїхати з братами на полювання була надто гостра. Та ж і, крім полювання, було стільки принад на луках: в потоках і озері — солодкі шпичаки, між ними так кумедно деруть деркачі, у діда Петра є довбаний вербовий човничок, на який можна впроситись поплавати... Хто знає, може б дідусь дав би й весла?!... Та були ще й інші причини, мовляв „вищого порядку“, бо ж торкались Юхимчикової амбіції.

— Ви ж мені, такі здорові, обіцяли, а тепер хочете одурити!... Усі хлопці в селі знають, що ви мені обіцяли... — і Юхимко не жалів сліз та все міцніш зтискував рученята.

Хлопчину всі любили в родині й знали, що вдачу він має уперту й завзяту.

— Е!... Та взяли б ви вже його з собою, — сказав дяк, — най там хоч коняку б вам пас. Бачите ж бо, як закортіло йому мерзлого в Петрівку!

— Кобила й сама, тату, з лук не втече та й Петро догляне. А його тільки візьми, то він так десь перед стрілом і вродиться! Хіба ж ви його не знаєте? — відмовляв Панас. — Ну, відчепися ти, нарешті, пявко кінська!

Та хлопець, побачивши співчуття з боку батька, зарепетував на всю оселю:

— То хочете, щоб я пішки пішов?! І піду!... Все одно, я на луках буду, бо дорогу-у-у я знаю-ю-ю!...

— Хм... Таки нічого з тим ослом не зробиш, коли вже він так вперся, — нарешті подався брат Орест. — Та ж до ночі ти там зголоднієш. То ж біжи до мами та попрохай собі хліба й тараню. Тільки ж ну, мерщій!

— А ви ж мене підождете?

— Тю, на тебе, Хомо невірний! Сказано ж бо...

Юхимко підозріло подивився на братів, зняв одну руку з бігунців, витер нею почервонілі оченята; зняв другу, розмазав по щоках брудні смуги й, переконавшись, що на обличчах братів нема лукавства, побіг, оглядаючись, до хати. Але ж, що-йно він сховався в сінешних дверях, зрадливі брати, вихорем вилетіли з двору. Зачувши торготіння бігунців, Юхимко тільки встиг ухопити з столу великий окраєць хліба й, не чекаючи на тараню, з голосним викриком чкурнув навздогін.

— Та ж лукаві й недобросердні, які ті молодії люди! — сказав сам собі вголос дячок. — Най їм хрін! — Але дяк був такий добрий чоловік, що й та лайка видалась йому за грубою, а тому він зразу ще додав: — Малесенький!... — Подивився услід куряві, що знялась жовто-сивою хмарою й заховала бігунці та Юхимка. Ще хотів був завернути хлопчика, а потім припустив, що брати таки оглянутьс'я й заберуть з собою уперту дитину. Постояв трохи серед двору поки полюга збігла за ріг вулиці, кілька разів позіхнув, перехрестив рота й наспівуючи: „Помилуй мя, Господи, помилуй мя” — потихенько посунув до пасіки, де сьогодні мали вилітати рої.

А брати, задоволені з хитрощів, за грюкотом розхряпаних бігунців навіть не чули Юхимчиних криків. Вже й курява розсілась на ланах, небавом жовта хмарка котила далеко попереду, все змен-

чуючись і зменчуючись; помалу затихало торохкотіння повозу, а за короткий час усе: і курява, і голова їздців, що маячили іноді з-поза пилюки, і незграбне лошатко, й самі бігунці злились в одну невеличку плямочку, котра швидким клубочком підкочувалась до лісу, аж, нарешті, всмокталась у нього.

Надія наздогнати братів зникла остаточно.

Юхимко протер очі й змінив аллюр. Ніби тільки тепер в його вухо впало батьківське слово, що брати — лукаві. Це слово завжди викликало в його уяві сцену, ніби хтось „пив на луках каву“. І тепер враз ясно уявились перед очима зелені луки з срібним плесом посередині, що тремтить під сонцем своєю рухливою лускою, мов велитенська риба... І не бути там?... Е, ні! Будь-що-будь, а таки він сьогодні опиниться на сіножаті!...

Шлях біг просто вперед, немов хтось поклав рівну, довгу дошку. По обох боках дороги стояли зеленкуваті стіни жита. По ланах, на широких зеленених столах лежали ніжно-фіялкові обруси серпанкових мережев з колосистих вусиків збіжжя: жита „красувались“. Оксамитовий вітер, якого вони так потребували, ніжно гладив їх своєю теплою й широкою долонею. Біля самих Юхимкових ніжок немов деревляними паличками по переверненій скрипці заторохкотів необачний перепел. Його підьпodyомкання нагадало хлопчикові неменш деревляний улюблений спів деркача, що на луках „накручує годинника“, й побороло хвиливе захитання.

Та, що ж тут такого страшного?... Треба тільки перейти ліс, а там вже зовсім недалечко, на другім боці озера, на узгіррі буде й баштан дідуся Петра. А за баштаном, під другою горою розложились

ген-ген і церковні луки. Це ж — зовсім близько!... Тільки, як би не той ліс! Надто він густий і темний. Дорога — мов зелений глибокий рівчак, над яким гучить зелене ж склепіння. Трохи тільки виясниться на широкій балці, де протікає потік. Але ж саме там стоїть ота скеля, а на ній нахабна червона сосна, що стирчить на самій потилиці лисої кам'яної гори. Погане це місце! Місток гнилий, без поручнів, в повітрі — завжди стоїть туман, кругом мочари. Ото ж там, — розповідають, — напровесні загроз дід Пилип Кукса і його „заїли на смерть” лисці...

А ...може б вернутись?!... На другий раз „вони” вже не одурять його та й тато заступиться дужче! Звісно він і сам зробить все можливе, щоб вони не вирвались... Може таки й віжки йому дадуть в руку й він буде „правити кобилою”?!...

Спинився, витер носа, рухав великим пальцем на носі й вагався. Дійсно, мабуть було б ліпше на цей раз скоритись... За те, потім... Він уявив собі, як сидітиме поперед бігунців, розчепіривши ноги, а в руках уже чув міцні, добре напнуті віжки. Відчував так „навсправжки”, що аж почав уже цмокати губами на уроєну кобилу. Та ж раптом наскочила на першу друга думка, наскочила на неї, як шуліка на голуба, й вмить забила першу, тільки в різні боки полетіло з неї пірря.

А, як же хлопці? Ще ж учора він роздзвонив поміж усіма по селі, що сьогодні поїде з братами на лови, сидітиме на передку бігунців, правитиме конякою, буде носити Панькову рушницю й витягатиме з болота дичину на дідовому вербовому „дубові”?... Таж уже Тимко бачив, як він доганяв бігунки!... Вже ж по всьому селі про те осудовисько...

Ця думка штовхнула його „кіскою” просто

в серце й щільно-щільно затулила всі шпарки, куди б могла просочитись перша. То — він, зовсім притишивши ходи, млявими кроками помалу посувався наперед, готовий вже повернути до хати, — але тепер, зворушений гострим почуттям образи своєї гідности, швидко, що було сили, залопотів уперед по вохкій лісовій стежці.

Дорога враз стала гіршою. Тут вже не було пилюги, але ж від недавніх дощів скрізь блищали чималі калюжі та багністі баюри. Місцями перетинали дорогу покручені коріння дерев, що напинались, мов жили на змозолених руках, місцями з позеленілих ковбань витикались нарубані деревини, немов ребра якогось великого трупа, що став жертвою лісових страхів. Часом нагнуте дерево низько нахилилось над шляхом, й тоді колія оббігала обіч по зламаних кущах та жовтих, струхлявлених, як зуби у баби Секлети, пеньках. Бігти не було можна, треба ступати уважно й обережно.

Юхимко пішов потихеньку, оглядаючись, коли хрускала під ногою якась хмизина, або щось шамотіло в кущах. Був на-поготові, уважно пильнував довкола, але не боявся. Призвичаєний бути самостійним, бо дома не було однолітків, звиклий нікому не вступати з дороги, бо ж порівнюючи високе його становище дяківського сина давало йому велику перевагу над селянськими хлопчачаками, — він рідко бачив якусь небезпеку в оточенні свого нескладного життя. Був дужий і прудкий, не з полохливого десятка.

Однак, коли Юхимко мало не наступив босою ніжкою на тоненьку гадюку-мідянку, яка, лукаво оглядаючись, швидко перекреслювала темною кривулькою лісовий шлях, — йому стало немов гірко на душі, а в роті набралось багато слини. Та ж

він одразу отямився, вхопив першу дебелу суху галузину й погнався за гадючкою, а, наздогнавши, почав молотити її в траві, мов ціпом. Потім накрутив безсило-сплющену блискучу зісподу шкірку на галузину й, спостерігаючи, як часами ще звивається гадючий хвостик, поніс поперед себе цей перший трофей сьогоднішнього полювання.

Тепер йому враз стало весело. Образа обсіпалась з серця, як обсіпається висхла глина з бо-сої ноги, — й він задоволено провадив у думці жваву розмову з хлопцями, яким неодмінно принесе на показ гаптовану шкіру переможеної гадюки.

Помалу Юхимко перейшов більшу частину лісу. Ось, нарешті, й прогалина з лисою горою й хвилюючою сосною. Попід крутою прірвою стежка збігає в долину, де протікає лісовий потічок, який далі вливається в ставок. Тут віяло приємною вохкою прохолодою з блакитного серпанку імлі, гостро пахло болотяними травами, а найдужче — аїром та „чортовою бородою” — і здалеку в тім невеличкім ставочку, де застоювалась вода з джерел, чути було, як хлюпались і крякали качки.

— Та то ж, певне, дикі качки! — пошепки сам собі сказав Юхимко.

Його серденько прудко застукало під довгою сорочечкою, як у справжнього мисливця. Звернувши з шляху, вже не дивлючись собі під ноги й забувши про всі можливі лісові небезпеки, Юхимко почав готихесеньку продиратись поміж кущами ліщини, високими осоками, богилою, крушиною до озерця. Обережно підводючи рученятами віти, нечутно підповз майже до самого берега, з якого звисали в воду обтяжені червонавими кетяхами галуззя калини, і просто остовпів із завмерлим сер-

Цем зачудований: посеред протоки, на якихсь п'ятнадцять кроків від себе він побачив шестеро сірих качок. Це були правдиві дикі крижняки, такі величезні, такі ва-а-железні, яких навіть брати мало коли приносили з лук! І, перепохвнений щерть дикунським екстазом праотців-мисливців, Юхимко раптом плигнув по коліна в ставок, замахнувся, що було сили галузиною й вигукнув на весь голос:

— Ах - тю - га - га - а!

По воді пішов гучний виляск від палиці, з якої далеко, мало не на другий берег полетіла гадючка. Качки з шумом зірвались з води й, поскрипуючи крилами, як немазаний возик, сховались у верхів'яттях дерев. А мокрий від бризок Юхимко з роззявленим ротом дивився..., але не в той бік, куди полетіли качки.

Він вчув, як після його виляску щось гупнуло біля води й, коли він оглянувся на бік, побачив перед себе величезного сірого собаку. У того пса були палаючі, немов перелякані очі, а в червоній роззявленій пащі блищали білі, гострі зуби.

В перший мент на вицвілій Юхимчиній голові заворушилось волосся, а серце зовсім примерло. Однак за хвилину він вже заспокоївся: „впізнав” Сірка, дідового Петрового Сірка, якого колись вже бачив на баштані. Впізнав і зрадів: тепер вже йому не буде в лісі моторошно, всетаки буде їх двоє, а не він сам...

— Сірко, на!.... Цю-цю-на!.. — почав він відразу принаджувати собаку, бажаючи навязати приятельські відносини. Зробив до неї крок.

Та ж пес клацнув зубами, ніби замкнув замок, й відскочив задом на кілька ступнів, до містка.

Юхимко витяг з-за пазухи свій ще непочатий окраєць й, притримуючи однією рукою костура —

все ж таки безпечніше! — одгриз зубами кінець „горбушки” й кинув собаці. Але пес був якийсь дурний: не взяв м'якого хліба, знову клацнув зубами, засвітив очима й знов відплигнув задом на кілька кроків.

— Тю-тю, на тебе! Та ти — самушедчий! Це ж свіжий хліб! На! — почав умовляти його хлопчисько.

Знов відломив шматочок, вже менший, щоб дурно не пропадало, — й кинув псові. Та ж пес тікав від хліба, задкуючи далі, й ніяк не пізнавав Юхимка. Коли б це не був Юхимко, то може б така виграшка іншому швидко набридла. Але Юхимко завзявся, що він таки з отим сірим псом поприятелює й таки примусить його скоштувати хліба. Тому та сцена повторювалась і повторювалась все далі, без кінця. Що-далі ж то Юхимка все більше дратувала псова глупота й його небажання скористати з ласкавости. Тоді він помислив, що буде ліпше відкинути палицю, бо ж тим він дасть доказ щирої до собаки прихильности. От же, не могло й це. Не було сумніву, що Сірко за зиму цілком здичавів.

А поміж вітами вже розпиналась ясна блакитна запона неба: кінець лісу. Юхимко мав цілком маленьку кульку хліба, але все ж таки уперто кидав крихту за крихтою, вирішивши, що таки він переможе й умовить „того дурного собаку”...

З пригорка ж, на якому послався баштан діда Петра, Юхимчини брати вже побачили дві постаті, що виходили з узлісся на широке поле.

— Оресте! — зовсім тихо, тремтячим, „не своїм” голосом промовив Панас. — Ти бачиш?... Іде наш Юхимко, а з ним — вовк!... Ой, Боже наш!...

Орест пополотнів, як мрець.

— Що ж робити? — пошепки запитав він.

— Мовчіть, діду, а йдіть з Орестом житами, — сіпнув Панас баштанника, який уже був роззявив рота, щоб улюлюкнути. Потім приправив рушницю й зігнувшись до землі, побіг глинястою промоїною в напрямі до лісу. Орест і дід, також пригнувшись, подались з другого боку житами.

Через кілька хвилин голосно розтявся стріл, аж луна кілька разів відбила його в лісі. Поранений вовк зіпвся на дибки й, розправивши передні лапи, як людина, що підносить для обіймів руки, побіг просто на хлопчика. В тій хвилі вибух другий стріл і одночасно — шалений, несамовитий покрик Юхимка, що впав непритомний в скорчених передсмертним конанням лапах дужої звірюки.

Брати й дід підскачили до сплєтених тіл. Вовк вже здох, тільки ще судомило й зводило йому лапи, а зпід його пазурів на білу Юхимчину сорочку проступала рубінами хлопчикова кров...

Юхимка принесли до куреня, облили водою, перевязали прокушену до кістки ручку й відвезли додому на дідусевім Петровім возі.

По тижню, білий, з темними синцями під очима, Юхимко, стояв на ганку дякового дому, одянений в улюблену „жильотку“. Він тримав на перевязи обмотану руку й, похлипаючись від невдержимого захоплення, поперше розповідав купі своїх товаришів страшну пригоду про те, як він „їздив“ на влови, забивав гадів, а потім боровся з вовком, з шкури якого йому пошиють на зиму шапку й новий комір до козушинки...

„МИСТЕЦТВО МОДЕЛЮВАННЯ”

Христофор Пречистенський вступив просто до третьої кляси бурси.

Його привезла до школи мама — гарна, ставна пані в чорному брилі з сивим величезним пером, з приводу якого враз „завелися” Копищенко, Сьомак та Птиця.

І було чого. Такого пера бурса ще ніколи не бачила в своїх стінах, а Копищенко, якого скорочено звали — „Прищ”, категорично заявив:

— Перо, братця, з струся!

— Е-е!... Бреши комусь іншому! — не менш певно відповів Птиця. — Звичайна сива галка, тільки ліплена!

— Сам ти — дурна галка! Не розумієш, йолопе ветхозавітний, то й мовчи! У моєї тьоті таке самісеньке, тільки менше та рожеве, як буряк!... Я добре знаюсь!

Тоді не витримав Сьомак й звернувся до Птиці з дуже нескладною пропозицією:

— Та бий Прища в сурло!... Хіба ж ти не бачиш, що він тебе на глум бере?

І не встиг ще Птиця розмислити, як йому поставитись до Прищевих запевнень, а також — до Сьомака уражений глузуванням з „дружка”, торохнув Прища по потилиці.

Вмить всі троє сплелись в клубок, „як гадючки в лісі на Благовіщення”, й покотились по підлозі. Довкола вже стояло з пів-сотки бурсаків, у яких теж чесались руки взяти участь в боротьбі. Але ж їх стримували приписи звичайового бурсацького права, що мало такі пакти: „Коли два бють-

ся, — третій не мішайсь" та „Коли не твоє засипано, то не твоє й мелеться"! Тому то вони тільки смакували видовисько, студіювали зручні виверти й подавали корисні поради борцям.

— Сідай йому на голову!

— Та руки, руки — під спину! Птице! ...

— Так! ...Ще раз!... Молодець Прищ...

— „Шкапа" йде! — зненацька зойкнув чийсь пронизливий голос, й ту ж мить глядачі покотились, хто — куди мов висипаний з решета горох.

Борці в своєму запалі хоча й не чули перестороги, — однак помітили відсутність „публіки" й враз без слів збагнули: чому?... Бійка раптом урвалася, як утята нитка, й кожен чкурнув у ріжний бік.

— Стой! Стой, Семак! — ...Я тебе відел!... — гукав навздогін доглядач „Шкапа".

Сьмак несвідомо спинився на одну мить, але тільки догадався крикнути: — То, їй-же-Богу, не я!" — й дремнув далі.

В залі залишився самітній Христофор.

— Хто тут бився? — накинувся на нього „Шкапа".

Христоф спокійно подивився на високого, кощавого пана в темних окулярах і якомсь надто повільно відповів:

— А я знаю?! — Ще й знизав плечима.

— Так ти ще мені будеш „дерзить", замість відповісти, коли тебе питають?... Як тебе звать? — спалахнув „Шкапа" й вхопив Христофора за рукав.

Хлопець здивовано подивився на скаженого чоловіка, легенько висмикнув рукава, відступився на крок і так само спокійно, як раніш, відказав:

— Хрися!

— Що?... Яка — крися? — аж заверещав роз-

дратований явним глумом доглядач. — Я тебе питаю: хто ти?

— Я ж сказав: Хри - ся! А ви — хто?

„Шапа” отетерів. Так жаден бурсак не насмілювався розмовляти з „начальством”. Тепер вже доглядач відступив на крок, протер окуляри й оглянув усього хлопчика. Хлопчик був стрункий, добре вгодований, свіжий, одягнений в гарну, темно - сіру одежинку, а не в незграбну „казенну” уніформу. „Шапа” легко догадався, що цей — новик, однак, аби щось сказати, спитав Христофора:

— Ти — новичок?

— Я... не знаю.

— Що ти не знаєш?... Тебе привезли сюди тепер?

— Так. Привезла мама. Вона вже пішла.

— А твоє прізвище?

— Пречистенський.

„Шапа” постояв, не маючи що говорити далі. Зустріч з Пречистенським втишала, чи — власне — перервала його гнів, що вибухав тисячу разів на день й так само враз ущухав до нової близької нагоди. Він ще раз оглянувся на „новичка” й, нічого більше не сказавши, пішов назад довгим коридором.

Але зо всіх кутків, крізь шпарки всіх дверей виглядали бурсацькі очі та нашорошилися вуха: вони бачили й чули все. Тим то, скоро „Шакапини” кроки злились із загальним гудінням бурсацького інтернату, в залі зо всіх кутків повскакували хлопчачи й оступили Христофора.

— Так, ти — криса?

— Ха - ха - ха!... От, кумедія!.. Жива криса!..

— Відкіля ж це ти? З якої нори?

— Братця!.. Та він — пацюк, а не криса!

Пречистенський обертався до одного, до другого, зизом дивився в бік кожного, хто його запитував, але нічого не відповідав, тільки сопів, почувавуочи в тім нападі на себе незвичайне хамське поводження.

— Чи, ба!... Сопе, як циганський міх!

— А — ну, „скуси блошку"! — пискнув хтось з юрби й зручним рухом запхав йому за комір колючого насіння з шепшини.

Христофор вчув, як йому запекло в потилиці й почервонів з гніву.

— Хто це мені зробив? — спитав він глухо.

— Ха — ха — ха!.. Він говорить, як інспектор: — „Хто це зро - о - бив?!.. А хоч би й я? То що?.. — вирвався наперед Вакуленко („Коваль Вакула"), присадкуватий, кремезний та червоний, за що бурса додала йому ще й друге, дошкульніше призвіско — „Ісав".

— А навіщо? — підступив Христофор до нього.

— Бо так хотів!... То що?! — відступаючи, сказав „Ісав".

— Ну, то йди ж ближче! Чого ж ти відступаєш, боягузе? Ти ж почав! — сказав новий і ще подався на два кроки вперед, стаючи щільно біля „Коваля Вакули".

— Йй - Богу, битиме! — радісно скрикнув хтось з натовпу! — Би - итиме!

— Хто? Оця крися? Мене битиме? — закуражився Вакуленко й почав мальовничо засукувати рукава.

Але не встиг він зготовитись, як дістав такого стусана, що аж луна пішла виляском по залі, а сам „Ісав" і не зчувся, як лежав на підлозі.

— Ай — ай! — несподівано тонким голосом

завищав він, хапаючись одночасно й за груди, й за щоку.

— Гур - ррра! — загототали глядачі.

— А що: „скусив блошку“, „Ісаве“?... Тепер будеш ще червоніший!

— Це, братко, не сачавична юшка! Облизуйся ліпше!

— От, тобі й криса!... Молодець!..

Ця пригода „на входинах“ враз допомогла Христофорові знайти в бурсі певне своє місце. Його боялись і безпосередньо не зачіпали. Тільки назва „Криса“ відразу міцно прищепилась і остаточно приросла до нього.

Однак слава, що він так легко її зажив, не зворушила його м'якого серця, призвичаєного до ласки ніжної делікатности, що сточувала його в родині. Бурса спротивіла йому з першого дня, але ж не було ради: знав, що треба вчитись „для тата й мами“. Лишилося сидіти в тій задушливій атмосфері, з якої була тільки одна шпарка на чисте повітря: писати листи додому й тим способом підтримувати душевні звязки з милим оточенням. І він писав, мало не щодня: татові, мамі, дідусеві, Нюсі. Це часте листування, що його бурса також взяла на глум, як брала все, що робилось не відповідно до уставлених багатьма генераціями обичаїв, допомогало Христофорові стояти цілком осторонь бурсацького гвалту. Він вибрав собі тільки двох „друзків“, а на решту товаришів не зважав цілком, як не зважав на „матнишок“ та інших слуг бурси. Навіть мало коли давав ляпаса за „крису“. Одразу ж взявся за книжки, „вшнипився“ та „вгризся“ в них, як справжня криса, за що здобув додаткову, вже не індивідуальну, а мовляв, расову назву „клепуна“ й „призуна“. Тільки ж в дійсности, він не кле-

пав до запаморочення, бо, хоча наука й видавалась йому нудною, але ж не гнітила його своєю абстрактною глупотою, не доводила до розпуки, як багатьох інших. Добре приправлений, він швидко приймав своєю видатною пам'яттю, мов губка воду, всі ті жахи про „аористи" та „ут консекутивум", що тримали інших в панічному страху. Увесь же вільний час, якого мав багато, сидів за читанням.

Добрі знання, безучасність в бійках й байдужість до всяких капостей, що їх безнастанно вимишляли бурсаки, а також і „начальством" запримічене якась жага до книги, поставила його на місце „прімерних" — взірцевих. І, коли підходив кінець першої чверти року, сам „смотритель бурси" — сухорлявий пан - отець з вишкіриними зубами, за що звався „Щука", привселюдно похвалив „Крису", сказавши, що йому дозволено „не в примір-919 !оxчoячeдиль" є ивeжжикч ясидeлсидоx „минодліотеки". Таке право надавалося тільки ліпшим учням останньої — четвертої кляси, а для третьої, справді, було безприкладним.

— Мазунчик. Підлиза. Вискочка. Вилізарій! — лютилися по його адресі „недотепа".

— Го - ло - ва!.. „Маківочка"! — захоплювались ним „друзки".

Але Хрися рішучо не зважав на „громадську опінію", за те відразу скористав з свого високого привілею. А що його приваблювали титульні картки книжок, на яких було написано слово „мистецтво", котре навчила його любити мамуня — добра піяністка — то він спочатку накинувся на тяжку річ — „Мистецтво читання" Легуве. Довго гриз ту книгу, що говорила про „психологію аудиторії", про „інтуїцію", „суггестію", „модуляцію", „акустику" й тому подібні таємничі річі, що їх неможна

було збагнути, — то „Крися” не стільки затямив, як поробив виписок, які мав вдома висвітлити тато. Ото ж, коли змінив „Мистецтво читання” на „Мистецтво моделювання”, то вже наближався й час Різдвяної відпустки.

По Христофора не приїхали ні тато, ні мама, коли прийшов довгожданий „ропуск”. Тільки прислали добрих земських коней. А земський „ямщик” — машталір, витягши з широких штанів „вузличок” подав „паничеві” помнятий лист:

— Тут — у камверті усьо. Када паедем? — спитався він „по — благородному”.

— Враз по розпускові, — відказав Хрися, розриваючи коперту.

— Харашо! — сказав москаль — „ямщик” і пішов годувати коней.

В записці були сумні новини: дідусь захворів так, що навряд чи встигне Христофор вчасно приїхати додому, щоб з ним попрощатись на останню путь. В листі були додатки: папіровий карбованець від мами „в повне распорядження”, й наліпний, блискучий образочок, на якому було намальовано, як два собаки — червоний і зелений — розтягають зубами ковбасу, а також новенька срібна монетка — семигривенник — від Нюсі.

Лист дуже схвилював Христофора. Дідуся він любив, як і всі любили його в їхній дружній і винайково інтелігентній попівській сільській родині. Та дідусь і заслуговував на загальне признание, а найбільш — на дитячу прихильність. Він був дуже добрий, до всіх приязний і навіть два останні роки, що сидів непорушно в своєму фотелі, він завжди лагідно бавився з онуками. Діти липли до нього, бо ж він майстерно оповідав їм всякі цікаві пригоди, згадував красні казки й при кожній нагоді щось да-

рував: Хрисі — „на книжки“, а Нюсі — „на стьожки“. Продовж перебування в бурсі Хрися так ясно уявляв собі весь образ хатнього життя в родині, що фантазія відмовлялась йому змальовати спорожнілий дідусів фотель у їхньому затишному домі, де відтепер буде на одну любу істоту менше...

Глибоко занепокоєний цими думками, він навіть забув здійснити свої мрії: купити це і те й здивувати Нюсю надуманим „княжим даром“. Тільки встиг по звичці набрати на пів - карбованця маленьких книжечок, що продавались напроти бурси „у Сови“ по парі на пятак, на - спіх надписав на кожній „Сія книжка украдена у Христофора Прецистенського“, махом поскладав свої „манатки“ й негайно по „ропускові“, не чекаючи на обід, уможувався у високі сани земської пошти. Він дуже поспішався, щоб застати живим дідуса.

Повний цією думкою й жалем, Христофор міркував, чим би таким, — розумним і красним — міг би він потішити старого перед смертю, чим би міг виявити йому свої палкі почування любови й вдячності? Та ж нічого дотепного не приходило в голову, дарма, що він скупчив усі свої думки й нічого довкола не відтягувало його уваги від основної ідеї. І тільки, вже як виїздив з міста, заграла своєрідна, ясна й натхненна думка. Що-правда, вона вже вязалася не з живим дідусем, але ж обіцяла величезну радість тим живим, що, як і сам Хрися, вічно будуть згадувати милого дідуса по його смерті. В разі, коли б дідусь сьогодні вмер, то він — Хрися може зробити з його обличча такий відлитонок, як він бачив у „Мистецтві моделювання“ відлитонок голови Бетовена.

Хрися аж підплигнув на вимощених сіном санках. Прудко оглянувся в один і другий бік, але вже

було пізно: кінчалось передмістя. Зпереду вже розгорнулось біле безкрає поле, що зливалось з таким же білим небом, а при шляху, в який перейшла вулиця, стояло тільки дві коршми та ще далі велика червона будова з малозрозумілим написом: „Ректифікаційний завод, № 2”.

Що ж робити? Тут вже ніде не купиш гіпсу?...

— Сійте, дядьку! — торкнув він за плече машталіра.

— Тпррру, „Сороко"! Бодай тобі... А що? — обернувся той, спиняючи коней і забувши, що з „паничем" треба говорити не по-простому, а по-панському.

— Та біда мені така: забув купити один лік... А його дома чекають. Чи не можна було б трохи вернутись до першого аптечного складу? Тут близько є дрогерія... Ось-ось, на Київській вулиці...

— А, бодай вас, „паничу", качка убрикнула!... Чом бо ж ви ранше не спомнили, када були в горді?... Вибоїни великі, а час пізній, — чухав візник потилицю й вдивлявся в молодше небо, на якому зарябіли чорні цятки: важко летіли ворони, нарікаючи на далеку дорогу до своєї домівки.

— Я вам дам „на чай"... Злотог*) дам, тільки верніться!

За пів години вони знову були в тім самім місці. Тільки нині Христофор не був сумний. Серце його вже пережило трагедію втрати любого члена родини, й плигало радістю творчої ідеї. Вся увага тепер скупчувалася на тому, якби не роздушити в руках папірового пакунка з гіпсом, а в кишені слоїка з вазеліною...

*) Злотим на Україні звали срібну монетку, вартістю в 15 копійок

Дідусь ще був живий, але й справді „дихав на ладан“. В хаті чавила тяжка сподіванка смутної неминучости. Говорили пошепки, ходили на шпиньках, раз-у-раз згадували доктора, фельдшера, носили відрами сніг, посилали до містечка по ліки, якими пахло по всіх покоях, як у аптеці.

Світлим промінем, що проривався поміж тих темних хмар родинного нещастя, була поява Христофорова. Всім привіз він з собою радість і віху. Тато був задоволений не тільки „п'ятками“, що стояли рядком на маленькому листочку, який звався „перша четверть“, але ж ще більше тим, що Христа втрапив у „прімерні“ й заслужив такого нечуваного привілею, як користування книгами з „вчительської бібліотеки“. Іздючи перед Різдом від хати до хати „з молитвою“, отець Петро завжди знаходив зачіпку попишатись успіхами свого „студента“. І всі односельці при зустрічі вихваляли Хрисю та дивувались з його видатних здібностей.

Маму тішило, що Хрися підріс, не набрався бурсацьких репяхів, був дужий, веселий, делікатний і цікавився мистецтвами. Нюсю ж радував самий факт повороту найближчого товариша в забавах. І хоча ті незрозумілі „пятки“ та навіть і „вчительська бібліотека“ в її очах не могли побільшити Хрисінової авреолі, — вона була в такому захопленню, що її голосну радість мусіли стримувати кожної хвилини.

Але ж мабуть найбільше тішився сам Христофор, повернувшись до рідної стихії, де, крім всього іншого, перед ним стояло велике й таємниче завдання. Він ще в дорозі вирішив тримати свій геніяльний плян в повній таємниці, щоб його наміри не здибались з якимсь опором чужої волі. І був тільки один критичний момент, коли він сам мало-

мало себе не прозрадив. Це, коли вступив на рідний поріг й в нього само собою вирвалось незручне запитання:

— А, чи дідусь уже помер?

А коли почув, що — ні, не міг приховати виразу свого розчарування. То правда, що йому було б дуже жаль, коли б дідусь дійсно помер, але ж невільно відчув він прикрість мистця, що так добре обміркованої творчої ідеї неможна відразу здійснити.

Тепер його цікавість, чи — певніше — заінтересованість в самому факті безпроволочної дідусевої смерти сама собою зростала. По кілька разів на годину він підходив до дверей спочивальні, наслухав, притаївши дух, заглядав у щілинку в дверях й питався кожного, хто відтіль виходив, про стан хворого. При всякій можливості сам входив до дідуса й уважно придивлявся жовтому восковому обличчю з гострим носом, з позападалими щоками й величезною, закуйовдженою білою бородою. Вдивлявся, як мистець, примінюючи в думці, як то він наливатиме на це воскове обличча гіпсовану масу, міркуючи: чи треба буде мастити вазелиною й бороду, чи ліпше робити підливку тільки незарослих частин обличча?

Та ж було самовидним, що конче треба робити повний відлив. Без бороди модель не надавала б подібності справжнього дідуса, а, крім того все одно: не можна було б обминути ні довгих вусів, ані настовбурчених брів. Дуже добре, що ділусь не вмер ні того дня, ні другого, дарма, що все говорило про неминучу й швидку смерть. Коли ж увечері другого дня зіхалось кілька пан-отців, щоб пособоровати конаючого товариша, Хрися наповнився певністю, що після того дідусеві вже нема

чого більш робити на землі. Але ж помилився знову: по соборованню хворому помітно полекшало, він навіть поперше пізнав онука, погладив його кволюю рукою по голові, а його губи ворушили білі вуса та шепотіли щось не зрозуміле. Але надії на одужання не було.

Так, в напруженому чеканні утівав дорогий час. Навіть уже й гострість Хрисінового поривання почала згасати, й надія на можливість створити цінну родинну пам'ятку помало надихалась, як амоняк з незакоркованої пляшки.

— „Що ж, — вирішив сам собі Хрися, — коли дідусь не вміре до Водохреща, а я мусітиму вертати до бурси, тоді доведеться сказати свою думку. Може й тут, або в містечку знайдеться ще хтось такий, хто читав книгу „Мистецтво моделювання“. Такий чоловік зуміє зробити гіпсовий відливок. Голвне — гіпс є”...

Вночі передостаннього грудневого дня, коли вже Хрися й Нюся спали, зненацька по кімнатах почалась метушня. Хрися почув гармідер і нашорошився. — „Помер! Помер!” — мало не з радістю відгадав він причину хатнього безладу і з тремтячим серцем, як азартний грач, що, врешті, таки виграв свою „ставку“, зхопився з ліжка й босоніж помчав до одпочивальні. Саме відтіль виходила заплакана мама.

— Може вже помер дідусь? — голосно скрикнув хлопчик.

— Так! Нема вже нашого любого дідуні... — відповіла неня й притисла до себе Хрисину голову. — Біжи одягнись! Застудишся...

Смерть прийшла в дуже невідповідний час: саме напередодні Нового Року, що викликало чимало ускладнень. Треба було татові їздити по пара-

фії, слуги були перевтомлені святками й хотіли відпочивати, всі сусіди пан-отці так само були в праці по збиранню святочних книшів, й тяжко було наклепати гуртом аж семеро, щоб гідним способом відрядити небіжчика в останню путь.

Вранці було вирішено, що тільки на другий день Нового Року покійника віднесуть до церкви а похорон відбудеться аж на третій день. Такий стан річей був зручний тільки для самої Хрисі: тепер він мав повну певність, що, не хапаючись, виконає блискучо свій небуденний плян.

Нетерпляче дожидався він вечора. „Нового Року“ не мали „зустрічати“, бо ж в хаті була жалоба, та й мама ще з ранку поїхала до міста по всякі закупи на поминальний урочистий обід й мала повернути додому лише завтра, бо ж треба було відвідати в місті кривняків та ближчих знайомих і запросити їх на похорон, який заповідався дуже величаво. Тато цілий день був на парафії а їздив по сусідніх селах запрошувати священство та причт. Коло небіжчика вешталось лише зо три баби-спеціялістки, що мали „стерегти душечку“, а порядкувала ними стара дячиха „в зашаті“ — Акилина Хомишна.

Покійний, що не мав труни й не був „одягнений на смерть“, бо цього не сміли робити прості люди — „миряни“, а тільки — пан-отці.

Лежав він на довгому столі, покритому взятим з церкви чорним оксамитовим покривалом, на різках якого було повишивано сріблом херувимів. Біля столу стояло два великих церковних ставники та аналой, на якому із закапаного воском псалтиря вичитував псальми чоловік Акилин Хомишин, дячок Мерку, про якого всі говорили з її слів, що „при розумній жінці часом і не видно, що чоло-

вік — дурний". Він бубонів беззубим ротом незрозумілі ні живим, ні мертвим слова, що видавались одним нескінченим гудінням чмеля на віконній шибі. Те гудіння вривалось лише на мент, коли Меркул наслинював пальці, щоб перегорнути заялозений, жовтий листок псалтирю чи лагодився зірвати пучками курний, нагорілий гнотик воскової жовтої доморобної свічки. По хатах пахло вже не ліками, а ладаном, чебником, васильками та солодкавим „курительним порошком”.

Коли Меркул виходив до пекарки посмоктати своєї люльочки, Хрися, що нічого іншого не робив, тільки чигав на кожну можливість, — миттю вскакував до одпочивальні. Перше, що йому впало на думку, коли він тільки глянув на спокійне дідусеве обличчя, що по смерті лишилось таке саме, навіть веселіше, як вже він бачив його вчора, — що може дідуньо тільки заснув, але ще не вмер. Скільки ж разів і раніш, і в ці дні, коли часто згадували про смерть, він вже чував про летаргію! Але також чув і те, що ніби напевне можна довідатись, чи людина вмерла, чи тільки в летаргічному сні, — як що дуже глибоко штрикнути під ніготь мерця голкою під ніготь. Тоді летаргічний конче перевернеться на другий бік... Було це не приємно, але... треба! Бо ж що тоді робити, коли дідусь прокинеться, як на його обличчя буде налито рідкого гіпсу?! От же, певність в остаточній смерті дідуса була зовсім не малозначна...

Хрися вже давно мав приправдену в кишені „циганську голку”, якою зашивали мішки. Але, коли він вскакував до небіжчика й уже намацував місце до своєї „операції”, що-разу хтось ставав йому на заваді: або ж там знову бубонів Меркул, або ж вешталась, зовсім без потреби, якась з ба-

бів, що обсмикувала чорне покривало, котре й без того було розложене бездоганно. Лишалось — пристійно постояти, зітхнути, перехреститись й з почуттям неспокою в серці вийти геть з хати до нової доброї нагоди...

Оте безнастанне чигання, схвильованість, сумніви, непевність й почуття високої відповідальности, можна сказати, перед прийдешніми поколіннями їхнього роду, — цілком вигнали з Хрисіного серця ту міцну любов, що він раніш почував до милого дідуся. Нині дідуньо вже не був для нього тим улюбленим небіжчиком, незаміненою втратою, по якій тужить душа. Самий факт згубив для нього всякий містичний і жалібний характер. Тіло покійника стало тільки об'єктом того експерименту, котрий, хоча й мав статись заради родинної любови, але ж в своїй істоті закрив собою цю мету, для якої приправлявся. Змоделювати плястичний портрет — зробилось самостійною й вичерпуючою ціллю, для якої дідушева смерть з'явилась тільки необхідною, і — коли говорити по щирости, — дуже вчасною, майже щасливою нагодою.

Міркуючи тепер про всі прийдешні операції та маніпуляції, Хрися виробив собі повний, детально опрацьований плян. Він приготував миску для гіпсу, глечик з водою, мав наготовлений рушник, широкий столовий ніж, замішану пічну глину, нарізані смужечки білого паперу, — одно слово, чисто все, про що навчав Бюфе в своїм „Мистецтві". Одно тільки його дуже турбувало: а що, як не вистачить розпушеного гіпсу на цілу модель? Як він буде тоді розводити новий, коли ж старий враз застигне й несміється його „відмолоджувати"? Невже ж уся праця піде на марно?! Крім того обмірковуючи докладно, як він вилізе на стіл, як піднесе

над дідусем миску з гіпсовим молоком, як... і так далі, — він все приходив до тієї самої розумної думки, що без сторонньої допомоги, без допомогової сили, конечної для виконання „чорної“ не мистецької праці, обійтись при такій таємничій операції — неможливо! Природно, що найліпшим і найпевнішим спільником могла б бути лише одна Нюся. Але ж сама таємничість чину й ставала на перешкоді: як передчасно засвячувати сестру в справу, сенс якої в значній мірі полягав на тому, щоб вона, та справа стала радісним сюрпризом для всіх кривних, в тім числі й самої Нюсі?! Одночасно говорила в глибині серця й мистецька амбіція: втаємничити хоча б і Нюсю — означало вже частинно поділити з нею наслідок його, виключно його — Хрисі винахідливості та мистецтва!.. Та ж, що ближче підходило до вечора, тоб то до єдиного зручного менту, коли можна було в секреті зреалізувати знамениту ідею, — Хрися переконувався все дужче, що без „підмайстра“, тобто Нюсі обійтись рішучо неможна. Нарешті, стиснувши серце, зважився, бо ж в якійсь з красних книг, що він позичав з „учительської бібліотеки“ він читав, що „для успіху великої річі, треба без жалю жертвувати річі менші“.

— Нюсічко! — Ходім надвір, у садок. Я тобі щось повім дуже-дуже важне й цікаве, якого ти ще ніколи не чувала! — пошепки покликав він, коли вже починало смеркати.

Нюсю не треба було довго припрошувати. В альтанці з „золотої дощу“, яка тепер була мов обліплена срібними косяхами снігу, оглянувши довкола терен: чи не може ніхто підслухати? — вони почали свою нараду.

На Хрисіне здивування, він не тільки не зустрів

в Нюсі якогось опору чи недовіря, а — навпаки — повне порозуміння й захоплення. Та, що ж тут, справді, таке надзвичайне?.. Все ж це виходить так просто й так швидко; розбовтав гіпс, налив, зняв..., а який наслідок!... Нюся добре розуміє, що то є „родинна історична пам'ятка“ і яка то цінна та приємна річ!.. Ще б пак: вона цілком готова до помочі, хоча б не довелося заснути й цілу ніч!..

За вечерею, коли діти, споєні таємницею, прихованими від тата й Меркула поглядами говорили між собою, Хрися наскочив ще на одну, дуже щасливу думку.

— Татусю! — промовив він, коли Меркул вийшов з їдальні. — Мені здається, що наш Меркул вже вельми зморився читати псалми. Нічогісенько неможна розібрати, що він гуде... А може б трохи я почитав?.. Я ж бо добре читаю по церковно-слов'янському! Та ж знаю й „мистецтво читання“...

— Але, що ти?!.. Тобі ж буде моторошно вночі біля мертвого! Ще налякаєшся!

— Таточку! Та чого б же я боявся: прецінь то ж таки наш дідусь!

— Ну, коли вже ти такий сміливець, — про мене! — радо згодився тато й знову сповнив ся ніжністю до мудрого сінка. — Йди я тебе поцілую, мій хороший!.. Це, знаєш, добре ти надумав: і закон, як слід, буде додержано, і останню шану прокажеш милому дідуні!..

— А де баби „стерегтимуть душечки“? — обережно запитав Хрися.

— В пекарці, мабуть... — Але тато зрозумів запитання несправно й додав — Я їм скажу, щоб пішли туди, до покійника. Тоді тобі зовсім не буде страшно.

— Ні, ні! — стривожились і Хрися й Нюся. — Навіщо ж?!

Урадилися так, що Меркул по вечері покурить та й ляже спати в їдальні на канапі, а Хрися читатиме, доки зможе, потім сам розбудить Меркула, щоб той вже вичитував далі.

— Я також буду з Хрисею, — повідомила Нюся.

— Добре, добре! Тільки доглядайте свічників, щоб часом не впала якась свічка, особливо ж — на тканини, — додав тато, ще поцілував дітей і пішов відпочивати по тяжкому дню. В душі він тішився, що може знову похвалитись тим, який його Хрися — неполохливий та добрий. Тішило й те, що Хрися не підляг здичавінню в бурсі, чого так дуже боялась на початку мама. — Але! „Воду прошед, яко сушу і Єгіпецького зла ізбежав” — радісно помислив о. Петро словами святої пісні, усміхнувся й міцно заснув.

Не знать, чи Акилина Хомишна говорила про Меркула правду, але ж він без вагань вибрав канапу, замість аналою. За хвилину вже хріп далеко голосніше і виразніше, як читав псалтир. Сопіли в пекарці й слуги. Швидко й баби переконані, що зрештою, „душечці” нема чого тікати з милого їй товариства любих онуків, попримощувались зручніше й меланхолійно куняли на лавках. А найнебезпечніша „мистецьву” Акилина Хомишна й зовсім пішла „на хвилинку” — тоб то до ранку додому. На цілий дім не дрімали тільки Христя та Нюся.

— Я спочатку буду читати голосно, а потім — все тихше й тихше. Коли ж моргну тобі, то ти, Нюсю, тихесенько перейди по всіх, по всіх хатах, і у пекарку, та подивись, чи всі добре сплять... — по-

шепки наказав Хрися „підмайстрові“. — А тоді, Господи благослови, — й за діло!

Нюся хитнула голівкою й почала виправляти воскові свічки, що погнулись на ставниках від великої теплини.

За пів - години почалась праця. Гіпс розпустився зразково; емальована миса з умивальника була повна по вінця чистого молока. Мусить вистарчити!

—Хрисю! Рідке дуже! Підсип ще, — шепотіла Нюся.

— Ах, мовчи, мовчи! Ти ж цього не тямш... Бюфе говорить, що він враз загусне, затужавіє. А густий — не може ж налитись у всі „зарізи форми“, — тоном правдивого майстра відповів Хрися, вилізаючи на стіл до покійника...

Дідусева голова, обліплена глиняним бубликом, немов у якійсь незграбній авреолі, посміхалась. Це було тому, що трохи відтулилась нижня губа й відтіл виглядало два жовтих, довгих зуби. Хлопчикові стало ніяково. Якось занадто вже близько його голова опинилась до голови мертвого. Що — правда, після спроби голкою, від якої дідусь не перевернувся на бік, Хрися знав напевно, що дідусь не прокинеться, а все ж таки у нього зненацька скрізь по спині забігали комашки. Навіть кілька разів цокнув зуб об зуб. Хрися завагався, але поглянув на заклопотану мордочку Нюсі, що не показувала жадних ознак неспокою, й переміг себе.

— Так, Господи благослови! — ...Перехрестився, повернувши голову до образів й мало не стратив рівноваги: здається, що довгий стіл було зложено з двох, а він став одному з них коліном на самий край деки. — О, Господи! — знов затривожився

хлопчик, присунувся зовсім щільно до мертвяка й прошепотів: — Давай миску!..

Нюся ледве — ледве підважила розведений гіпс. Коли ж почала підносити миску на стіл, важка посудина хитнулась у неї в ручках й частина набовтаної сметани хлюпнула білою плямою на чорний оксамит.

— А, Боже ж мій! Що бо ти робиш?! — злякано засичав Хрися й, ратуючи ситуацію, уперся покійникові коліном в груди, щоб зручніше підхопити загрожену миску. Під його вагою хруснула цяцькована й мальована „Єрусалимська“ свічка, яку дідусь давно придбав „на смерть“ і тепер тримав у своїх руках. Хрися відсахнувся, й від того повороту, відсунулась набік жовта рука небіжчика, що тримала кипарисовий хрест.

Серце в Хрисі упало. В очах стало жовто й замигтіли золотаві іскорки, а разом з ними затанцювали химерний танок вогники свічок. Але ж не можна було зволікаться; треба як найшвидше кінчати справу, бо ж гіпс почне тужавіти в мисці! Та й взагалі, відвороту нема... а всі шкоди покриє успіх!..

Одначе його руки тремтіли й не хотіли користись його волі. Незручно рухнувши миску, він бурхнув на обличча небіжчикові гіпсового молока так, як звичайно виливають з відра помий. Рідка тектина полилась додолу, перекотившись білими, широкими потоками через глиняні грядиці. Вона повзла по щоках, по вухах, бороді на чорне покривало.

— Держи... Хапай!.. Тримай рушником!.. — безгучно, сам білий, як гіпс простогнав Хрися.

Нюся зовсім розгубилась, цокотіла зубками й враз залилась слізьми. Вона вхопила рушника, махнула ним по всіх свічках, аж частина попадала зо-

лотими зірками додолу, в різних місцях хати сам ставник затанцював на місці з легеньким дзвоном. Але, куди вже там було зважати на такі дрібниці?!.. Не бачучи нічого за слізьми, вона почала що - сили розмазувати білі потьоки.

— Ах, Боже!... Ах, Боже!... — розпачливо хлипала вона, забуваючи про конечність бути зтиха.

— Мовчи, мовчи!.. Прошу тебе, прошу! — жалібним голосом стримував її брат... — Цариця Небесна не попустить! Тільки молись!... О, о... Бач, бач! Вже починає гуснути... Помічаєш?...

Справді, на дідусевому обличчі, що тепер надзвичайно нагадувало знайомого муляра Лейбу, в ямках під очима, на губах гіпс почав тужавіти. Це піддало надії. Хрися знову вхопив миску й доливав, доливав густішої маси, але ж вона мало затримувалась на „формі“, хоча й не переливалась через глиняну загату... Ставало очевидним, що гіпсу не вистарчить!...

— Те - че - е під бороду! — раптом повним голосом завищала Нюся, помітивши, що небіжчик вже підпливав на білому озері, яке поволі зашерхало, мов на нього сідала біла льодова блона.

І цей зойк, повний розпуки й той його зміст були такі жахливі, що Хрися, не втримавши в руках порожньої миски, мов оглушений, полетів з нею під стіл... Падаючи, звів деку столу, від чого дідусь підніс вгору ногу, потім хлопчик зачепився за стілець, перевернув його вкупі з тими причандалами, що були на ньому розложені. Паперова торбиночка з рештою гіпсу розідралась і білий порошок вкрив половину підлоги в хаті. Але ж ще більше нещастя було в тім, що ратуючи свою рівновагу, Хрися не свідомо вхопився рукою за дідусеве обличчя, висмикнув частину білої, мокрої бороди, звернув

йому на бік носа й мало — мало не стяг покійника з столу, який тепер лежав у поперек з ногами, спущеними додолу так, ніби він збирався ось-ось встати... і тікати... за своєю „душечкою“, яка напевне давно втекла відусіль...

Все те утворило страшний гармидер... В хаті виразно смерділо тліючою тканиною...

Таємний акт увічнення пам'яті любого дідуся й високе мистецтво моделювання скінчилося...

ПРОЛІСКИ

Панько занедужав.

Ковзався на ставку з іншими хлопцями, вгрівся й потім скинув кожушинку. Хіба ж цього мало?... Це розуміла Христя, старшенька сестра, умовляла, щоб одягся або йшов в хату, та Панько розкуражився, не послухав, а ковзався далі. Щоправда, тяжко було послухатись Христі, коли трапилась така щаслива нагода: Павло Третюк, вломивши собі одного закаблука, не міг далі бігати на двох вижлятах й одного „бігунця” позичив Панькові „аж до - схочу”. Тим - то Панько пішов до дому аж тоді, як Третюк відобрав йому свого „коника”.

Повернув Панько щасливий і балакучий, та ж при вечері посмутнів, почав пашіти, як мак, очі йому посоловіли, до їжи не мав ніякої охоти. Дячиха помацала йому чоло й, журно хитаючи головою, проказала, немов ні до кого не звертаючись:

— Так бо й є: таки напивав пеню. Наковзав таки собі гарячку!

Панько промовчав за те озвалась Христя:

— Та ж не хотів мене слухати й бігав „коником” без кожуха! — Повторила ті, давно всім знані відомости, з певним смаком, навіть із почуттям деякої злорадісности, немов задоволена, що її припущення справдились.

Панько виразно подивився на сестру, а неня знову захитала головою:

— Ах, Боже, Боже, милостивий! Щастя ще твоє, що нема вдома татка, а то б він тобі вуха...

Та не договорила, що саме було б з Паньковими вухами, бо добре бачила, що вони з кожною хвилиною розсвічуються все дужче, мов паперові ліхтарні на ялинці. Помацала його ще раз за голову, за ті червоні вуха, щічки й пішла варити на припічку липовий цвіт, сподіваючись, що він витягне з Панька піт, а з потом виллється з хлопця недуга.

Та сподівання на цей раз завели. Вночі безперестанку Панько метався на полу та все щось голосно белькотав й скидав з себе ковдру. Все тіло йому почервоніло, немов попечене жиливою, а з рана вже не тямив Панько нічого, що робилось у нього довкола.

Минав день по дні, а Панько все лежав та й лежав. І мама вимучилась тією хворобою, й тато не мав спокою та й Христі було кепсько. Всі говорили в хаті пошепки, журились і зітхали: треба було що - разу щільно причиняти двері, а в хаті погано душило ліками, або, як говорив дядько, — „воняло смертоносними травами“, духу яких він одначе не смів перебивати тютюном - корінцями з своєї, міддю кованої люлечки. Христю рідко випускали надвір. Коли ж і пускали, то не дозволяли близько підходити до дітей, щоб не передати їм чіпкої Панькової немочи.

Так проминуло аж чотири смутних тижнів...

Одної ночі зірвалася хуртовина. Спочатку закрутив лапатай сніг, а потім враз потемніло: зима розплакалась довгим дощем, але ще не капітулювала. Та ж тепер вся природа вірила, що смерть уже вхопила зиму за карк. Говорили про те пухнати хмарки, що кубками викочувались на посиніле небо; говорили нові паростки троянд, що враз прирум'янились і, мов дитячі рученята, підносились до

всміхненого неба з молитвою про швидчий прихід весни. Бо ж такі дійсно весна десь дуже забарилась! А от, по кількох днях зненацька весь світ зробився, мов Різдяні драгли: потемнів, подірчавився й соромязливо присів до землі. А ще за два дні на річці зачав тріщати лід, немов хтось великий - превеликий раз - у - раз голосно кахикав у долині. Крига напухла і так вмилась студеною водою, що аж та вода стала гнідо - брудна. Вночі хтось цю вимиту кригу поколов, немов цукор, на великі шматки, які почали бігти один поперед другого додолу. По рудій воді згори гнали все нові й нові крижані шулики, немов кудись дуже пильно поспішали на чийсь владний поклик: то весна кликала їх до теплого моря!...

Попустило, нарешті, й Панькові. Жовтавий та прозорий, мов вирізблений з „печатного“ гліцеринового мила, лежав на полу, перекочуючись з боку на бік, та чіпляючись до кожного: коли йому дозволять встати? Весня тягла й його з ліжка надвір, до потоків, на яких хлопці вже пускають човнички, або роблять загати; до ріки, що тепер стала широка - широка, аж під Стасеві Хуторі, де дядько Северин, паламар, кожного дня розкреслює срібну поверхню своїм човном, їздючи по рибу. Ах, торік їздив із дядьком — та ще й не раз! — і Панько! А сьогодні, кажуть, Северин бере з собою Семена Стасенка, щоб розгортав сітки та притримував човна... Семен!... Та хіба ж Семен розуміє розгорнути невода? Чи ж не сам дядько говорив, що Панько робить це, як майстер?! І в такім сезоні — „майстер“ — під кожухом, на полу!

— Нене!... Коли я вже піду на річку?...

Нарешті Панько випросився підвестись. На нього вдягли штанці, чобітки, камізолюку, а поверх —

ще й мамину свитину. Але, щойно став на ноги, йому раптом заточилась голова, аж майже впав на руки Христі. Трохи посидів, випив молока й сам впросився знову під кожух. На полу ж, ніби на глум, почував себе дужим; від того було вельми жаль самого себе. Панько відвертався до стіни, тихенько хникав і в пів - дрімоті бачив широку річку, на якій коливався сірий Северинів любий човен на взірець великого гречаного вареника, й Панькове серце стискувалось в кулачок. Без сумніву, він промарнує сезон й весняні найцікавіші влови перейдуть без нього. Аж тато зглянувся на його сльози й закликав Северина.

— Та ж говорю тобі по - людському: ще нічого не страчено, — заспокоював його паламар. — От, щойно зацвітуть проліски, ти встанеш, і тоді саме почне риба ловитись. Правду кажу, бодай мені вареником зарізатись!... Кріпись...

— Та не плач же, братику! — заспокоювала й Христя. — Чуєш бо, що казали дядько? Ось, тільки зявляться на леваді проліски, — враз і очуєш. А тоді — й на рибу!

— Але ж... коли вони зацвітуть? Коли? — хлипав Панько. — Та й що мені проліски, як я не можу встояти на ногах!

— О, ще й як стоятимеш!... Не журись. А проліски вже будуть... ось - ось, що не видко!...

Другого дня Панько, що - йно розплющив очі, враз покликав Христю:

— А що: чи не цвітуть ще проліски?

— Постривай! По сніданні скочу на леваду та й пошукаю...

Але зайві були всі Христині шукання. Знову похолодніло, з неба вимітали останній сніг, який легкою верствою покривав забруднену землю.

Куди вже втикатись тим проліскам? Погіршало й Панькові: стало болюче штрикати в ухо. Панько все плакав і з болісти, й з досади. І, хоч вже тепер не чіплявся до Христі з пролісками, але ж і вона, перемучена братовою хоробою та журою, безсила вже далі очікувати в терпінню цю довгождану весну, — почала випитувати в людей: чи не бачив хто в лісах пролісків?

— Тю - тю!... Які ж тепер проліски? — в свою чергу перепитували її. — Може б ти, дівонько, вже й фіялок захотіла?

— Та це не мені!... Панько хворий просить...

— Кажеш, доню, Панько?... Може воно й зацвів уже той просерен, дитино моя, — сказала їй бабуся Козельська, — може, кажу, й зацвів, та тільки не у нас... Хіба що десь в Очеретяній Балці! Бач, там, між горами, там завжди раніш, може й на два тижні, весна починається. Там затишно й від піску тепліше, як у нас...

— А далеко до Очеретяної Балки, бабуся?

— О, далеко, галочко! Далеко... Коли навростець іти, то верстов з двадцять буде. В таку дорогу, як тепер, то й за день не сходиться!...

А Панько, зойно йому трохи відпустило, знову згадав про проліски.

Христя ніколи не виходила далеко за своє село, ані з старшими. Але тепер їй було так тяжко на серденьку, що вона наважилась піти потай аж до Очеретяної Балки. Нехай буде, що буде! Але ж, коли на братову неміч є тільки один цей лік — проліски, вона мусить його знайти. І то, як найшвидче, бо ж очевидно, що без того ліку Панькові стає чим - раз гірше...

Прокинулась вранці, в раділа, що світить сонце непомітно, взяла з собою хліба й шматочок сала

в хустину, в ручку — галузину й подалась в далеку подорож шляхом, що показала їй бабуся. Йшла швидко й без пригод. Ніхто не здивав її в дорозі. Тільки трохи злякали чорні великі круки, що походили по ріллях. Та біля одного гайка перерізав їй дорогу сірий заяць, за яким гнався рудий пес.

Зморена, мокра, вся заляпана багном, дійшла вона до села, що лежало в долині, нижче проваль та прірв, оточених високими піскуватими горами. Довго блукала в перелісках, спустилась аж на діл до жовтого бурштинового потічка в зеленавім мережеві верб, — й нарешті, в ольхівнику побачила жадані поцілунки весни. Розрадована назбирала маленький пучечок блакитних зірочок й, не гаючись, спробувала вертати додому. Але чобітки, вбрані в глей, страшенно поважчали, ніжки боліли, а тривога наростала в серці, бо сонце швидко зачухувалось за гори на обрію. Коли ж почала спускатись в долину, здавалось їй, що вона й не переходила цього місця. Вогкий туман займав землю мокрою хусткою, й барвив все довкола на сіро. Йшла навмання, з кожним новим кроком втрачаючи надію, що дійде. В порожніх полях не було нікого. Навіть круки потягли до лісів. Нарешті, згори пролетів колючий подув голчастого вітру. Туман розвіявся, але стало холодно. Особливо мерзли руки, бо ж над вечір знову почав дужчати мороз.

Смеркло. Ледве можна було пізнавати дорогу — самотню й журливу, що тепер стала твердою й нерівною. Але втома й холод переважували страх і неспокій. В серце заповзала резигнація, було до всього байдуже. І, коли Христя побачила у балці стару корячкувату вербу, — вона вже знала, що звідси не піде далі. Ледве допленталась до деревини й умостилась під її дуплястим тулубом. Спочатку

дивилась на зорі й світлий місяць, що відкілясь несподівано появився на небі й зародив у ній надію, неясну й нефоремну, бо ж не знала, на що саме може надіятись і відкіль сподіватись помочі. Хіба, що з неба!... Згадувала одну за одною всі молитви, й цей шепіт заколисував її все дужче. Коли ж хмара проковтнула місяць, а на Христю, немов дуже поспішаючи, почав падати дрібний сніжок, — їй стало тепліще, повіки самі собою впали й вона непомітно перейшла в сон, що так легко стає непробудним...

— — — —

— Та чия ж бо ти, бідна дитино? — питав її незнайомий голос і дужі руки трусили, як грушку, піднесши над землею.

— Невже ж воно замерзло? — промовив другий голос. — Вже ж таки й стужі нема. Мабуть було голодне, бідолашне!!

Два подорожні, що помітили дівчинку під вербою, розглядали сонне личко дитини, голівка якої безвільно падала їм на руки.

— А, ну, викрепи вогню, Охриме!

— Та я й так пізнав, дядьку Северине! Це ж бо дякова Христя! — промовив Охрим, до дядька рибалки, котрий вертав з небожем з міста, куди ходили продавати рибу.

— А, бодай же я тобі вареником зарізався! — почухав Северин потилицю. — Шукай, Охриме, мерщій снігу, там десь у рівчаку. Воно ж бо ще живе!

Обидва взялись ростирати Христині ноги й руки. Помалу вона почала приходити до тями.

— І чого ж бо ти тут опинилась, а бодай би тебе вареником...? — допитував дівчатко дядько Северин....

Спочатку воно шепотіло щось незрозуміле, на-

решті, ніби раптом прокинулось і почало шукати довкола себе.

— Та кажи ж уже, в чім річ! — почав нетерпеливись паламар.

— Проліски! — простогнала Христя. — Я ходила пролісків шукати до Очеретяної Балки... Щоб наш Панько швидше видужав!... Ви ж бо самі казали, як проліски зацвітуть...

— А ти й віриш кожному дідові, бодай би мене вареником зарізало!... Щоб Панько видужав?! А саму на марах щоб покладали... От, дитина, їй Богу!

— Та ви ж самі... казали...

— Казав, казав!... Хіба ж чоловік думає, що він каже?!... Ну, мерщій додому...

— Але ж мої проліски...

— Та, де ж вони?

— Були тут... Не знаю...

Чоловіки поставили на ніжки дівчинку й почали рачкувати, шукаючи згубу. Небо трохи прояснилось, Охрим викресав вогню на губку й незабаром біля верби знайшовся пучечок зівялих квіточок.

— От, штукерія! — бурмотів Северин, загортаючи дитину полою свого кожуха. — Та хто б таки повірив, що дід Северин вночі рачкуватиме, шукаючи пролісків, бодай йому вареником...

Але Христя вже не чула: вона враз задрімала в теплі й лагідно посміхалась сіренькому зайчикові, що так кумедно вмивався перед нею й наспівував веселої пісеньки:

— „А я — зайчик, розігнав - гав - гав - гався" ... — немов то був одночасно і зайчик, і песик...

— Е, що не кажіть! — говорив у неділю дядько Северин на колодках біля церкви, — а таки Господь дітей береже!... Ну, треба ж було, щоб ми з Охримом пішли довгою дорогою, як нам було

догідніше навпростець?! От же, немов мене щось пхало в плечі, мовляв, — іди, старий, дорогою, бодай тебе вареником... Та ж не тільки штука в тім, що ми її знайшли й живу додому принесли, але ж як показала вона тому смаркатуму Панькові зівялі квіточки, на які й дивитись не було чого, а воно... бодай його вареником... враз зірвалось на рівні ноженята... Й уявіть собі, вже сьогодні зовсім дуже... Доведеться таки взяти його на весняні лови!... Видав?...

ГАЛЮЦИНАЦІЯ

Рожева, свіжа й кругленна, мов золота ренета, котилась по розлогому попівському подвір'ю, немов кулька на білярді, попівна Ержа.

Здоровля, юність, сонце й тепло родинного кубельця наповнювали її непочуваємым почуттям повної радості з життя. Не потребувала нічого надзвичайного, лише можливого й приступного: невгомного руху, покрику, сміху й розкидання на всі боки енергії, яка пирскала з неї нестримним каскадом. Тому не ходила, лиш — носилась від одної справи до другої, з одного місця на інше, а тимчасом ще страшенно, невдержимо кортіло покотитись колобком з одкосу пивниці, підстрибнути кілька разів серед просторого двору й так високо, щоб ніжки затріпотали, як серце у дзвоні, або на всю рожеву пащечку гукати до синього лісу, що так приманчиво кличе на свою мураву, оздоблену запашними полуницями й тугими грибами. Але... Ержа не маленьке вже дитячко, майже панна, поважна особа, старша пластунка, якій на ввесь сьогоднішній день звірено ціле господарство! А в господарстві — птиці, свині, корови, двоє лошаток, а також двоє слуг, про яких не можна забути ні на мить. До того ж, кожної хвилини хтось приходять потрібуючи „нянька" чи „мамку". Ащо їх нема, то багато справ мусить розв'язувати самотужки Ержа. Отже, треба, будь-що-будь триматись в такім відповідальнім становищі з почуттям власної гідності!

Єдина річ, з якої законно робити пустощі, — спів. І Ержа з самого рана співає, мов стрибача берегулька, жартобливих пісеньок. Та чогось на ці-

лісенький день прилипла на язик п'яницька пісенька,
що так сама й виривається з уст:

... „Ой, кужелю, мій кужелю,
Робити я не здужаю!
До кужеля — рука дріжить,
А чарочку добре держить!“...

Почала літати з тим „кужелем“ від пробудження й певне вже не відв'яжеться від нього аж до повороту тата й мами з Мункача...

О!... Вже й сонце пішло купатись за річку. Незабаром повернуться й любі. Буде радість: навезуть подарунків, несподіванок і солодощів... Добре! Та ж і Ержа не лишиться в боргу! Вона зробить татусеві нечekanу вечерю: „верещаку“! Як часто няньо згадував про ту страву, що найдужче за все смакувала йому „на Вкраї-ї-ні да-а-лекій“! Ержа має від товаришки емігрантки рецепту й не пропустить цієї нагоди порадувати татуса смашною несподіванкою. Вже все приправлено, тільки треба в комору по сушені сливи...

Але ж — досада!... Он, Іштван — „директор над поросятами“ знов кудись відскочив: певне до керт на бистриці!...

— Іштване!... Чи знаєш, що поросята никауть крумплі. І так підлі*) суть, а ти пускаєш на них свинят!... Дивись! — дзвенить по всьому саду Ержин голос. — „Чу - чу!...“

Щойно скінчила з поросятами, й знов розлетілась до комори, — принесло тютку Панасюрчиху: прийшла по раду на доччину неміч. Лікарська ра-

*) керт — сад; бистриці — угорські сливи; никати — шукати, вишукувати; крумплі — бараболя, картопля; піялий — поганий, кепський; тенгеріця — кукурудза — закарпатський говір.

да... що тут скажеш? Але пластун мусить знати все й з кожної жигтевої труднації враз повинен знайти найліпший вихід і кожному допомогти в біді. Порадила. А тютка ще просить:

— Я бим так любила... Напишіть, моя солодка, листа до сестри. Вона мені загнала листа з Пряшова ще перед святами, а я й доси...

Написала листа та ще погомоніли — а вже й надворі споночіло. Ах, сливи ж!...

Вхопила Ержа кошечок і, як кегельбаном, покотила просто до комори, що стояла далеченько, аж за садом. Ледве просунула в дверну дірочку довгого залізного ключа, за те так якось щасливо втрапила відразу, що двері відчинились без жадної замороки, неначе й не були замкнені.

В коморі вже панувала цілковита пільма. Ержа витягла поперед себе руки, щоб не спотикнутись на липівку з медом, чи на бочку з тенґеричною дертю, й, зробивши кілька повільних кроків наперед, зненацька відчула під рукою тепле, шаршаве, бородате обличча. Скамяніла на місці, аж затримала руку на густій — і мабуть довгій, — як прядиво бороді. Добре ж, що не скрикнула з несподіванки. Але ж свідомість враз освітила її. „Скоб!“ — ударило в голову коротке спасенне слово: в цім пластовім гаслі завжди порятунок і рада!... Напружила всі сили свого зблідлого духу.

— Ой, кужелю, мій кужелю!... — промовила, напів співаючи, — і коли вже я знайду час тебе спрястити!? — Легенько відкинула бороду й відступила крок назад. — Ну, бач же, де ті сушені „бистриці“! — вхопила жменю слив й порачкувала до відчинених дверей.

Зачиняла помалу, жбурнула геть в траву сли-

ви, швидко наложила на двері клямку знадвору й застромила в кільце залізним ключем.

Тільки тепер відчула, як їй стерпли ноги, як на голові ворущаться кучерики, а дрібні зубки торохкотять, мов телеграфний апарат на залізничій стації. Не могла рухнутись, аж поки новий пароксизм жаху при думці, що недобре замкнула комору, не кинув її в обійстя. Влетіла в кухню, мов ошпарена, біліша за крейду, й впала на куховарчине ліжко.

Куховарка та сусідка привели її до тямки саме перед приїздом тата й мами. Та ж попівна не сказала в кухні причини своєї раптової слабости.

— Нічого й ви не говоріть мамці. Сама потім скажу обережно, щоб не налякати!

— Та ж панночка знають, що ми не скажемо. Не бійтеся! Буває це часто з кожним...

— А, де?! — промовила й сусідка вкупі з куховаркою. — Млість, моя солоденька, як той сон: перейде й сліду нема... То щось вам від бігу у нутрі повернулось!...

Пан-отець не дістав верещачки на вечерю. Подарунки й сюрпризи зробили вражіння, менш за сподіване. І хоч Ержа ніби й дуже уважно слухала мамине оповідання, щільно тулючись до її грудей, навіть перепитувала й те й інше, — в дійсности ж не чула „нич“. Була повна своїх думок, над якими панувала одна, що на неї не могла знайти відповіді: чи сказати негайно татусеві, що в них у коморі сидить полонений злодій, чи затримати таємницю аж до ранку, щоб вони могли спокійно виспатись по втомі, щоб можна було покликати людей та стражника?... Та ж у птьмі злодій може й втекти, або — не дай Боже! — когось ще й покалічить!...

Але, чи можна одурити неньчине серце?!... І без слів догадалась мамка про Ержин неспокій. А тут

ще й куховарка прозрадила недоречним запитанням: чи вже панночці Ержичці покращало? І мусіла признатись Ержа, як у темній коморі несподівано вхопила злодія за бороду та як замазала йому очі тим набридлим „кужелем“.

Довго радились і вирішили почекати до ранку. Тільки „на всякий випадок“ добре позамикали двері, що звичайно ніколи не замикались.

— Як зголодніє злосин, їстиме бистриці, що не дістались мені з верещакою; а як він греко-католик, то до ранку матиме час і покаятись, — навіть жартував пан-отець. — А тепер — гайда спати! Не бійтесь нічого. Та, може це обі, Ержо, тільки так помарилось. Галюцинації, дівчино, трапляються частіш, як ми гадаємо.

Ержа тієї ночі не спала. А щойно почало на світ благословлятись, накинула на себе суконку й босоніж нищечком викралась з хати. Нечутно підійшла по росяній траві до комори й послухала: за дверима вчулось розпучливе зітхання. То ж таки злодій був там! Зітхав тяжко і жалісно, очевидно, був у розпуці.

— Агов чоловіче! — промовила пошепки попівна. — Тільки я, мамка й няньо знаємо, що ви... чи ти — там. Але ж і ми не знаємо: хто ти? То ж, коли мені, як пан-отцеві при сповідниці пообіцяєш, що більше не ходитимеш на крадіж аж до смерти, — я відімкну двері й піду в хату, — а ти за хвильку вийди й тікай садками, щоб ніхто тебе й не звидів. Згода?

— А, я!... Та ж згода!... Най вам Бог заплатить... Я присягаюсь, що...

Та Ержа вже не слухала зарікань бородатого. Тремтячою рукою висмикнула ключ, зняла клямку й вихорем пурхнула до хати. Одначе в хату не вско-

чила: притислась почервонілим личком до віконця в сінях і пильнувала, як незнайома здоровецька по-сать, низько пригнувшись до землі, шугнула з комори в тінистий сад. Тоді Ержа простояла ще хвилинку, а потім знову побігла до комори. Там зняла з стіни кужель прядива й повісила його на гак посеред бантини, трохи привела до порядку в коморі, а тоді замкнула двері так, як були вони замкнені вчора вранці.

— Най буде таткова правда, — солодко посміхнулась, загортаючи охолоне тіло теплою ковдрою, — няньо й мамка менше боятимуться моєї „галюцинації“, як невиданого злодія... „Скобі!..“

З М І С Т:

Милосердний Самарянин	7
Емігранти	28
„Панахида”	46
„Бред”	68
Влови	79
„Мистецтво моделювання”	90
Проліски	112
Галюцинація	121